
Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

НАШИМ ЧИТАОЦИМА

Часопис *Језик данас*, посвећен неговању правилности и лепоте језичког израза, покренут је први пут 1997. године. Жеља Уредништва била је да се на стручан и научно утемељен, али разумљив и широком читалачком кругу доступан начин, поговори о актуелним језичким проблемима. Часопис је био намењен пре свега „онима који непосредно, свакодневно утичу на данашњи ниво језичке културе (средњошколцима, студентима, професорима, лекторима, новинарима, писцима свих струка)”, од којих се очекивала и помоћ „у заједничком напору да се језик ... улепша, ојача, оплемени, учини гипкијим, природнијим, изражајнијим, богатијим, сигурнијим у себе”.

Стицајем околности публикација је, после неколико година, престала да излази 2005. Потреба за њом је, међутим, остала – у живом језичком бићу дошло је до промена па су се јавила нова огрешења, а многа стара нису престала да постоје; у међувремену је изашла допуњена и у извесној мери измењена верзија *Правойиса*, а појавила се и *Нормативна грамаџика српског језика* са неким новим решењима; друштвена брига о језику није постала ни већа ни организованија. Због свега овога Матица српска је донела одлуку да поново покрене *Језик данас*. Овим бројем почиње његова нова серија, али заснована на старим темељима.

Наводимо тематске области којима се *Језик данас* бавио и којима ће се и убудуће бавити: неговање и нормирање савременог српског језика; ортоепија, неговање правилног изговора и акцента, посебно на радију и ТВ; статус екавице и ијекавице у новим условима; настава матерњег језика у основним и средњим школама; језик учбеника и приручника (у оквиру ове тематске целине обратићемо посебну пажњу на појмове и речи које су савременим генерацијама стране, непознате); језик средстава јавног информисања; политички и правни језик; стручне терминологије, могућности њиховог уједначавања и стандардизације; начини борбе против бирократизације језика; однос према туђицама (посебно англицизмима) у данашњим условима; питања преводилаштва (књижевног, стручног превода страних филмова и серија на телевизији) итд. Повремено ћемо скретати пажњу на она најчешћа, упорна огрешења о књижевнојезичку норму без обзира на то да ли је и колико о њима писано.

Очекујемо да нам постављате питања, указујете на проблеме и предлагете теме које вас интересују.

Уредништво

■
Иван Клајн

ДВА ПРИМЕРА СИСТЕМАТСКИХ ПРАВОПИСНИХ ГРЕШАКА У МЕДИЈИМА: ИЗОСТАВЉАЊЕ СЛОВА *Ј* И ЗАПЕТЕ

Правопис је, од свих грана нормативне лингвистике, она која има најдужу традицију код нас. Прошле године навршило се девет деценија откако је Александар Белић објавио свој први *Правопис српскохрватског језика*, чему су уследили други Белићев Правопис из 1950, Правопис двеју Матица 1960. и најзад Правопис Матице српске у више издања од 1993. до данас. Последица тога је да лаици често изједначавају појам правописа с нормативном лингвистиком уопште, па се питају, на пример, „да ли је ово речено по правопису”, или би хтели да консултују „неког стручњака за правопис”, а онда се испостави да се њихова недоумица уопште не односи на начин писања, него на изговор, акценат, промену речи, реченичну структуру или значење.

Правопис је уједно и она област у којој је најлакше проверити да ли се норма поштује или не. У фонетици, треба имати увежбано ухо да би се тачно одредила врста акцената или присутност наглашених и ненаглашених дужина у говору одређене особе. У синтакси и реду речи могућно је више различитих комбинација које нису напросто правилне или неправилне, него се оцењују као више или мање прихватљиве у зависности од регистра, стила и других чинилаца. У семантици, често се јављају нова значења која норма може да одбаци или да их после извесног времена прихвати. У правопису, напротив, ако не рачунамо допуштена двојства (у новијим издањима Матичиног Правописа сведена на неизбежни минимум), такве недоумице се делимично јављају само у интерпункцији (која је везана за синтаксу реченице), каткад у писању неологизама и нових туђица, или у транскрипцији нових страних имена, посебно из језика за које досад нису дата правила. Све друго је недвосмислено и може се проверити полазећи од Речника на крају књиге.

Бележећи примере из штампе и са телевизије, за потребе недељних језичких рубрика које пишем већ четири деценије, наишао сам, сасвим разумљиво, на повећи број правописних грешака. Међу њима се посебно истичу две области у којима је одступање од правила систематско, односно у којима је, по термину Твртка Прћића, успостављена „псеудонорма”¹. Једна од тих области односи се на писање слова *ј* после *и*, друга на употребу запете.

¹ Tvrтко Prčić, *Engleski u srpskom*, II izd., Novi Sad 2011, str. 36–49.

У Матичином Правопису, правила за писање *j* између *u* и другог самогласника дата су у тачки 18 и прилично су једноставна: *j* се пише у спојевима *ија*, *ије*, *ију* (т. 18а), *ији* (т. 18г), не пише се у споју *ио* (т. 18б). Ту су наведени и изузеци: за први случај сложене речи (*иако*, *архиепископ*, *ниуко*лико и сл.), за *и-и* именица *ишии* са изведеницама, за *и-о* падешки и изведени облици (*змијом*, *Србијо*, *вијоџлав* итд.), име *Равијојла*, као и француска имена са изворним *-ill-*, типа *Гијом*, *Вијон*. У најновијем издању Правописа, т. 18а(1), додата је и напомена о разликовању нашег женског имена *Мија* (од Миомирка и сл.: могао се ту поменути и мушки хипокористик истог облика, као у примеру популарног глумца Милосава Мије Алексића) од интернационалног *Миа*.

Сувишно би било сада расправљати колико је овакво издвајање споја *и-о* од осталих могућих комбинација фонетски оправдано (вероватно је да се на сваком преласку из *и* у други вокал формира полувокал *j*) или колико је засновано на етимологији (пре свега отуда што је у већини домаћих речи *ио* постало од некадашњег *ил*). Битно је да је исто такво решење постојало и у ранијим правописима, да нису увођене никакве радикалне измене. То је у складу с начелом кога су се држали и Пешикан и други састављачи Матичиног Правописа, а које је најбоље изражено у речима Павла Ивића: „Правопис има смисла мењати само ако је ново решење далеко боље од старог; иначе је грехота уносити забуну у публику, кршити створене навике, одучавати људе од наученог.”²

И данашње и прошле генерације, дакле, у основној школи су училе да се између *и* и другог вокала (осим *о*) слово *j* пише. То правило се углавном поштује и за туђице и за домаће речи, али се, бар у медијском језику, од њега константно одступа кад су у питању страна имена. Тога су без сумње били свесни и аутори Правописа, будући да се у поглављу о транскрипцији, у тачки 197г, изричито напомиње: „Неопходно је поштовати правописне одредбе о писању међусамогласничког *j*, што значи да се пише *ија*, *ије*, *ију*, а не *'иа'*, *'ие'*, *'иу'*.”

Следећи примери нађени су у *Полиџици*, *Илусџированој Полиџици*, *ТВ Ревџи*, *Полиџикином забавнику*, *Вечерњим новостџима*, *НИН-у* и *Глорији* у периоду од 2005. до 2013. године (непрописно транскрибована имена означили смо болдом).

У Сан Себасџијану Анђелика Хџусџон... џримила је наџраду за живовџно дело „Премио Доносџиа”.

² П. Ивић, *Из џрошлосџи срџскоџ џравоџиса*, у зборнику *К новој џисменосџи*, Научна књига, Београд 1998.

У дворицију основне школе у Ел Биару, малом граду на северу Алжира... **ИНИЕСТА ПРЕСУДИО** (наслов)... Сирелац **Иниеста** у 67. из једанаестерца и 79. минути... Голман је умало зауставио и лојтиу коју је **Иниеста** послао са беле пачке...

МОРИЕНТЕС ПОВРЕЂЕН... Фернандо **Мориентес** ојет се повредио и, како преносе шпански листови, неће играјти вечерас.

Ајреус из освете пољубљује децу сираријез брајта **Тиеста**...³

Нешто више пара добија пољски премијер **Марцинкиевич**...

СОСИЕТЕ ЖЕНЕРАЛ БАНКА ПОТПИСАЛА УГОВОР О КРЕДИТИРАЊУ СТАНОВА (наднаслов)... **Сосиете** женерал нуди 0,15 одсто нижу каматну стоју.

Даниел Појовић је рођен у знаку Шкорпије... Сандру је **Даниел** крио од јавности... Гласине су расириле **Даниелову** љубомору... **Даниелова** бивца сујруга...

На насловној сирани изражног и уишцајног „**Тиемја**” осванула је фототографија...

Њујоршки судија Томас **Гриеса** јада је своју одлуку образложио... Више од 100 светских економиста изражило је од Конгреса САД да сиречи пољубне последице одлуке судије **Гриесе**...

Новосадски „**Данубиус**”... словеначка туристичка агенција „**Колезиум**”...

У натписима на РТС-у и другим телевизијама, у истом периоду, запазили смо примере као „Опера **Мадленианум**”, „**Кристиан** Минх, мађионичар”, „Фестивал Алпе **Адриа**”. У италијанској серији „Доба љубави”, на РТС-у 2007, један женски лик доследно је у титловима називан „**Марианђела**”⁴, а један мушки „**Еуђенијо**” (*sic!*). У италијанској серији „**Капри**”, у два маха приказаној на телевизији СТБ, главна јунакиња (**Vittoria**) доследно се назива „**Виторија**”, у падежима „**Виторие**”, „**Виториу**”. Падешка промена збунила је и преводиоца једне канадске серије на Арт телевизији, где су се више пута могли прочитати облици као „**Дошао је из Онјариа**”.

Ј се готово увек изоставља у албанским презименима на -ију, као у примеру познатог глумца кога редовно зову „**Беким Фехмиу**”, у „**Нецмедин Сјахиу**” (аутор чланка у *Полицици* 23. 7. 14, професор Универзитета у Приштини), у наслову „**Ослобођен бивши командант ОВПБМ Шефкет Муслиу**” (*Курир*) или у следећој реченици из *Вечерњих новости*: „Лист наводи и речи извесног Бехима **Бајралиуа**, механичара из Великог Трновца у јужној Србији”.

³ Цитат је из фељтона преведеног с немачког. Поред „**Тиест**” уместо **Тижест** погрешна је и транскрипција првог митолошког имена, које треба да гласи **Атреј**.

⁴ Изостављање ј овде би се евентуално могло бранити тиме што је име сложено. Ипак, италијанско **Mariangela** је од **María** и **Angela**, што значи да би ипак правилно било **Маријанђела**.

До оваквог изостављања *j* никада не долази у домаћим именима као Матија, Лидија, Тијана, Антоније, Бијелић, Мијушковић, Инђија, Ћуприја, Пријепоље и сл. Делимичан изузетак су само имена страног порекла, као у случају бивше министарке финансија коју су у штампи редовно називали *Диана Драгутиновић*, или популарног певача чије се презиме (не знам да ли македонског или бугарског порекла) у таблоидима увек среће као *Владо Георџиев*, никада Георгијев. Из овога би се могло закључити да постоји убеђење да писање *j* између *и* и другог вокала важи искључиво за српска имена. Допуном правописне тачке 18, али и делатношћу наставника и лектора, требало би упозорити јавност да се поменуто правило у потпуности односи и на транскрибована страна имена, као и да треба обратити пажњу да се слово *j* дода при транскрибовању изворних (пре свега латиничких) граfiја.

Запета је, као што каже Правопис на самом почетку тачке 147, „најважнији знак за обележавање унутрашњих односа у реченици” и регулисана је, не само у нашем језику, далеко већим бројем правила него ма који други знак интерпункције. С обзиром на то, разумљиво је што се понека грешка у употреби запете може срести свакодневно, и у најбоље уређиваним листовима. Каткад је то сувишна запета, па је налазимо после везника *а* на почетку реченице (на супрот тачки 150 д (1)), у спојевима као *онај који, њо шћио* и сл. (на супрот тачки 156 II (1) а), или се односна реченица у атрибутивној служби одваја запетама само зато што је уметнута, као у следећем примеру из *Полиџике*:

Али да је усвојен закон, којим се забрањује и кажњава самоцензура, вероватно бих некако савладао сџрах.

Знатно чешћи случај је, ипак, изостављање неопходне запете. Запета испред апозиције (т. 149г) неретко изостаје у насловима и наднасловима, вероватно због штампарске склоности да ти делови текста садрже што мање интерпункције, нпр. „БОР ГРАД У КОЈЕМ СЕ ЛАКШЕ ДИШЕ” (наднаслов репортаже о Бору), али се исто може наћи и у тексту чланка, рецимо:

(1) То су нека од њишњања о којима ће у „Сџаву Србије” разговарати Александар Вучић њрви њишпредседник Владе Србије и Драган Бујошевић.

Када је апозиција уметнута, најчешће се догађа да изостане друга запета. Положај такве запете овде ћемо обележавати знаком (-). Примери су из истих листа и часописа већ поменутих горе за изостављање слова *j*.

(2) Директор центра, професор др Зоран Радовановић (-) прибегао је оригиналном решењу.

(3) Луку је основао Анкус Марцијус, четврти краљ Рима (-) како би зраду који је све брже расио омогућио излаз на море.

(4) Ана Зорана Брајовић, диригент са новим идејама (-) сину на дужности в. д. директора Ојере.

(5) Издавачи су неопходни паразити... и треба их укинути, тврди Џеф Безос, оснивач Амазона (-) и каже да ће их зонити као што леонард лови газеле.

Друга запета се често изоставља и после апозитивних одредаба (т. 149д):

(6) Симон Сињоре, рођена 25. марта 1921. (-) долазила је из сасвим другог света.

(7) Тулуз-Лојрек приређује изложбу у галерији Манзи-Жоајен, у сали на првом спрату (-) а кључ од ње чува код себе и ошваара само онима који су ујорни да виде изложене слике.

(8) Многи Чавесови поклоници верују, упркос суморним вестима (-) да ће њихов лидер и из ове бишке изаћи као победник.

(9) Неке земље, попут Сингапура и Бразила (-) пошитоно су забраниле ове производе.

(10) Брус Вејнс и његов ајтер едо Беймен, у тумачењу оскаровца Кристинијана Бејла (-) био је главни јунак прилозије о човеку – слеом мишу.

Једнако бива и са односним реченицама у апозитивној служби, насупрот правописној тачки 156 II (1) б. Примери:

(11) Имамо још... и јуларњи програм (-) који смо продужили још сај времена.

(12) Она тврди да неки превизи очекују од Удружења преводаца (-) које нема интервенције на уговоре, већ може само да даје савете.

Иако би властито име требало да буде сигнал да је реченица са односном заменицом апозитивна, дакле да се испред који мора ставити запета, има се утисак да су новинари (и лектори?) стекли навику да управо у таквом случају изостављају запету:

(13) Млади Рудолф Цислер (-) који је бранио Гаврила Принципа... из зграде суда изнесен у бурету за уље.

(14) Ленон (-) који је рано осиао без родитеља, и чија је сцена одрасања био лучки град Ливерпул... напунио је своју душу једом.

(15) Разговарали смо са Ненадом Миловановићем (-) који фудбалске мечеве на овој телевизији коментарише од првог дана.

(16) Није мали буџет највећи проблем за културу... сматра Влада Марић (-) који вечерас наступио на Белефу.

(17) Не знамо где је фоторепортер РИА Андреј Сињин (-) коме се збуђирао 5. августа.

(18) Емили је ушла и у Холивуд (-) у коме је искључиво у друштву највећих звезда и аутора.

(19) Најучаљивија грађевина на тргу је Шахова џамија (-) која има највећу кулолу у граду. На источној страни трга налази се џамија шејха Лоифалаха (-) која је мања од Шахове џамије и нема минарете. Преко њула је џамии Али Кају (-) у којој су персијски владари забављали важне госе...

У следећем примеру запета је правилно употребљена, али је испуштена друга запета после уметнуте реченице:

(20) Љубица Ристић, иза кога је бога и бурна уметничка и политичка каријера (-) годинама је изван јавног живота Србије.

Редовно се заборавља запета испред релативног шео (шео), које се односи на цео садржај претходне реченице:

(21) Холандском стручњаку је остало још свега три године до заслужене пензије (-) шео га је испурило у први план кандидата за посао селектора.

(22) Суд га је... казнио са осам месеци затвора условно на три године (-) шео у преводу значи – ако у следеће три године буде користио нову фали диплому, одлежаће осам месеци у затвору.

(23) Сада у оквиру јутарњег програма имамо пет питања и пет одговора (-) шео се показало да грађани воле.

(24) До суђења никада није дошло (-) за шео су, испоставило се касније, били „заслужни” мађарски посланици.

(25) Испоставило се да у авиону није било хране (-) због чега се шео одлучио на овај шез.

(26) Оскаровац је све то негирао и назвао измишљотином (-) после чега је уследило извињење шаблоида.

Аналогно испуштање запете срећемо и у месним (т. 156 II (2)) и временским реченицама (т. 156 II (3)):

(27) Венецуела очекује вести с Кубе (-) где је њихов лидер описан још једанаестог децембра и налази се у криичном стању.

(28) Све се *шо* драстично изменило у *искочној* Украјини (-) *зде* су новинаре... *йочели* да *ошимају* *йобуњеници*.

(29) Са 18 *зодина* *йрисийуила* је Покреју *ошйора* (-) *зде* *уйознаје* *умейнички* *свей* Париза.

(30) У Рију (-) *зде* су већ одавно *смешиени*, Немци *ће* *имаши* *йовольније* *климайске* *услове*.

(31) *Посао* *ће* *биши* *завршен* до 8. јула (-) *за* *када* је у Паризу *заказана* *йришремна* *конференција*.

(32) *Подсећају* на *скору* *йосешу* *америчког* *йредседника* Барака Обаме *Пољској* (-) *којом* *йриликом* је *исийакао* *безбедносноу* „*Пошврду* *евројске* *иницијативе*”.

Поменимо узгред и запету испред и иза вокатива, регулисану тачком 1496 Правописа. У језику штампе вокатив је врло редак, у књижевној прози се запета углавном правилно ставља, али бива готово увек занемарена у титлованим преводима филмова и серија, нарочито на комерцијалним телевизијама: „Докторе погледајте ово”, „Натали ја сам уз тебе”, „Шта то радиш Џиме?” и томе слично. Титловани преводи су и иначе прави расадник лошег језика и правописа, тако да би о њима требало посебно говорити.

Примери које смо овде изнели за изостављање слова *ј* и запете само су две прегршти са позамашне гомиле уобичајених, систематских грешака својствених медијском језику у интерпункцији, у правопису, па и у другим областима. Било би без сумње корисно да се све распрострањене грешке уоче, попишу и класификују, што би вероватно могла бити погодна тема за семинарске, дипломске и магистарске радове. Тако прикупљену грађу потом би требало подвргнути ономе што се у методици наставе страних језика назива анализом грешака⁵, при чему признајем да ми није познато колико је та анализа применљива и колико се примењује у нормативној лингвистици матерњег језика. Од такве анализе очекивали бисмо да провери могућне хипотезе о специфичним узроцима грешака, да упореди њихову релативну важност и да предложи начине за њихово отклањање. За изостављање *ј* у положају између *и* и другог вокала, рецимо, објашњења би се могла тражити у његовој суштински нефонетској природи (нема стварне разлике у изговору између *ија* и *иа*, *ије* и *ие*, *ију* и *иу*), у интерференцији падешких облика именица на *-ио* (Токио – из Токија, у Токију, Силвио –

⁵ Види нпр. Дејвид Кристал, *Кембричка енциклопедија језика*, Нолит, Београд 1995, стр. 372–373; Оливера Дурбаба, *Теорија и йракса учења и настйаве стйраних језика*, Завод за уџбенике, Београд 2011, стр. 209–212.

Силвија – Силвију – са Силвиом⁶), у постојању парова мушких и женских романских имена типа Виторио – Виторија, Ђулио – Ђулија, Антонио – Антонија, па најзад и у чињеници да код просечног писменог човека, поготову код оних који се редовно служе латиницом, не постоји јасна свест о разлици између изворног и прилагођеног (транскрибованог) начина писања.

Што се тиче изостављања запете, поред опште тежње ка економисању језичких знакова (ако то није само учтив синоним за лењост и претерану журбу у писању), могућно је да влада подсвесно убеђење да модерна, новинарска, а нарочито техничка проза треба да садржи што мање знакова интерпункције, као и да редовна употреба запете делује старински и „поетски”, више као изражајно и интонационо обележје него као средство за комуникацију.⁷ У горњим примерима као што су (2), (4), (6), (10) и други има се утисак да је аутор текста (или можда лектор, приликом накнадне интервенције) пре свега имао у виду да субјекатску синтагму не треба запетом одвајати од предиката, губећи из вида да ако прва запета означава почетак апозиције или апозитивне одредбе, друга мора да значи њен крај. Можда би се такви случајеви могли мало прецизније дефинисати у Правопису. У тачки 149 с разлогом се истиче: „Запетом се одвајају они делови реченице који се смислено и интонационо осећају као издвојени унутар реченице. И то било да су на почетку, у средини или на крају такве реченице.” У примерима који затим следе приказана су сва три могућа положаја, али можда не би било згорег упозорити да ако почетни и завршни положај подразумевају по једну запету, положај у средини реченице захтева две. У тачки 156 II, за односне, месне и временске реченице, дати су искључиво примери са структуром главна + зависна реченица (*То је младић чију си сесџру уџознао; То је Мирослав Јовановић, чију сам ти сесџру јуче љредсџавио; Иџао је куда су џа ноге носиле; Враџио се у свој завичај, одакле је љре 40 џодина кренуо у свей; Зоран је оџрављао ауџо кад сам доџао код њеџа; Бићемо у Никџићу до суџра, када одлазимо у Подџорицу*, итд.), док нема ниједног где је зависна реченица уметнута у главну, као у нашим примерима (13), (14), (20), (30), или где се после зависне реченице текст даље наставља, било напоредном или још једном зависном реченицом.

Ово су ипак примедбе од мањег значаја. Главни проблем није у Правопису, који за собом има поштовања вредну традицију и који је већ доста пута

⁶ У штампани нису ретке грешке типа *са радијом* (по угледу на *радија, радију, радијски*) или *са Сџудијом Б* (по угледу на друге падеже именице *сџудио* и на промену женске именице *сџудија*).

⁷ Позната је изразита склоност ка запети Милоша Црњанског, која је навела Станислава Винавера да га овако пародира у својој *Панџолоџији*: „Са једном голом, смреком / У, уморном мраку / И са једном, зеленом реком / Ја, плаво, живим, у дивљем, браку... / Милујем тужно, ко, бели глог / Месеца вити, рог / Што нариче над, селом...” итд.

дотериван и усавршаван, него у његовој примени. На који начин се може обезбедити боље поштовање правописних правила у медијском језику – да ли јачањем лекторске службе, допунским образовањем новинара, побољшањем средњошколске наставе матерњег језика (која, као што знамо, већ годинама практично и не постоји, јер се утопила у наставу књижевности) или можда посебним курсевима (какав је био „Семинар српске језичке културе”, својевремено организован на Коларчевом народном универзитету, али поодавно обустављен због недостатка интересовања) – о томе ће нешто рећи они који се боље од мене разумеју у методiku и примењену лингвистику.

■
Милош М. Ковачевић

МОЖЕ ЛИ СЕ РЕЋИ: ЈА ЋУ ДА ДОЂЕМ?

Системски и нормативни статус футуроида
у савременом српском језику

У раду се анализира системски и нормативни статус футуроида, тј. конструкције творене од презентског енклитичког облика глагола *хѣјейѣи* и *да+ѣрезениѣ*, типа: *Ја ћу да дођем*. Показано је да су ово аналошке конструкције настале интерференцијом негираних форми футура првог (нпр.: *Он неће биѣи директор*) и сложеног глаголског предиката модалног глагола *хѣјейѣи* у значењу *жељеѣи* (нпр.: *Он неће да буде директор*). Оне не подлијежу правилима творбе сложених глаголских облика српског језика, творбено су рестриктивније од форми футура првог, немају ниједне особине која би оправдавала њихову сврсисходност, а уз то укидају семантичку разлику између негираног футура и сложеног глаголског предиката с модалним глаголом *хѣјейѣи* (нпр.: *Струја неће ѣоскуѣјейѣи / Струја неће да ѣоскуѣи*). Будући несистемске и несврсисходне, форме футуроида нису нормативно допустиве форме српског стандардног (књижевног) језика. Зато се умјесто конструкције футуроида *Ја ћу да дођем* као нормативно једино допустива мора сматрати конструкција футура првог *Ја ћу дођи*.

ФУТУР ПРВИ – ПРОСТИ И СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК

Сви лични глаголски облици српскога језика – били они временски или модални – по свом су морфолошком облику или прости или сложени. Изузетак

је једино футур први, који је и прости и сложени глаголски облик, односно и синтетички и аналитички глаголски облик.

Прости и сложени облик футура првог разликују се по статусу енклитичког облика глагола *хѿ(j)еѿи – ђу, ђеш, ђе; ђемо, ђеѿе, ђе –* у свом саставу. Уколико уз енклитички облик глагола *хѿјеѿи* долази облик инфинитива, футур први има статус морфолошки сложеног (аналитичког) облика, као нпр.: *Ја ђу радиѿи; Ти ђеш дођи; Ми ђемо ѿсаѿи...* Сви глаголи, и свршени и несвршени, у обје инфинитивне форме, и у форми на *-ѿи* и у форми на *-ђи*, могу се употријебити у форми сложеног футура. Једино дистрибуционо ограничење тиче се немогућности употребе сложеног футура се енклитичким обликом глагола *хѿјеѿи* иза инфинитива на *-ѿи*, као нпр.: **Киѿа ѿдаѿи ђе суѿра; *Студенѿи учѿи ђе у библиоѿеѿи*, односно немогућност употребе сложеног футура на почетку реченице с препозицијом енклитичког облика глагола *хѿјеѿи*, због тога што енклитика не може заузимати иницијални реченични положај, као нпр.: **Ђе ѿдаѿи киѿа суѿра; *Ђемо ѿи у биоској суѿра*, и сл.

За разлику од њега, прости облик футура првог условљен је морфолошким типом глагола у инфинитиву: он се никад не твори од глагола који се у инфинитиву завршавају на *-ђи*, него искључиво од оних што се у инфинитиву завршавају на *-ѿи*, и то тако што се на инфинитивну основу (по правилу добијену одбијањем инфинитивног наставка *-ѿи*) дода енклитички облик глагола *хѿјеѿи*, али не више са статусом енклитике, него у функцији личног наставка, наставачког морфема, као нпр.: *радиђу, радиђеш... радиђемо, радиђеѿе...* Док сложени облик футура имају сви глаголи, дотле прости облик футура првог искључује све инфинитивне глаголе на *-ђи*.

С обзиром на немогућност реализације у негираном парадигматском облику, форма простог футура првог и семантички је ограничена. Наиме, преко афирмативног простог футура првог никад се не прави његов одрични (негирани) парњак, уп.: *Шеѿађемо* градом : *Неђемо шеѿаѿи* градом (али не: **Не шеѿађемо* градом). Афирмативној синтетичкој форми футура првог тако одговара негирана аналитичка (сложена) форма футура првог. Према томе, потврдни и прости и сложени футур први своје одрично истинитосно значење изражавају истом сложеном негираном формом футура, твореном употребом одричне партикуле *не* у функцији префикса уз енклитичке облика глагола *хѿјеѿи*, као нпр.:

(1) *Неђе насѿуѿиѿи* три стандардна члана (Пол., 18. 9. 2014, 36); Велика Британија *неђе осѿаѿи* иста (Пол., 20. 9. 2014, 3); *Неђу мораѿи* да идем на операцију (ВН, 21. 4. 2014, 40); *Неђе биѿи* смађења пензија (Пол., 28. 4. 2014, 6: наслов); ОФК Београд *неђе исѿаѿи* (ВН, 2. 4. 2014, 37: наслов); *Неђе се дођо-диѿи* да држава плаћа клубове из буџета (ВН, 9. 7. 2013, 2); *Неђе се* више ништа *скриваѿи* од грађана Србије (ВН, 24. 7. 2012, 2); Помоћ му *неђе сѿиђи* ни из

Москве (Пол., 18. 9. 2014, 3); *Нећу* их *обрукаџи* у Белгији (ВН, 23. 9. 2014, 38);
Трговци *неће* *имаџи* основ да повећавају цене (Ало, 12. 11. 2012, 5); и сл.

НЕГАЦИЈА ЕНКЛИТИЧКОГ И ПУНОГ ОБЛИКА ГЛАГОЛА „ХТЈЕТИ”

Негиране лексеме *нећу*, *нећеш*, *неће*; *нећемо*, *нећеџе*, *неће* у српском језику *нису само* одричне форме енклитичких облика глагола *хџјеџи*, тј. нису само творбени форманти одричног футура првог (*ћу* – *нећу*, *ћеш* – *нећеш*, *ће* – *неће*; *ћемо* – *нећемо*, *ћеџе* – *нећеџе*, *ће* – *неће*), него су и одричне форме презента модалног глагола *хџјеџи* (уп.: *хоћу* – *нећу*, *хоћеш* – *нећеш*... *хоћемо* – *нећемо*, *хоћеџе* – *нећеџе*...). Тако су дате негиране презентске форме „творбено бисемичне” – оне су и творбени конституент морфолошки негираног футура првог, али и негирани презентски облици модалног глагола *хџјеџи*¹. Овај модални глагол има „основно значење хтења (тј. жеље, намере, воље, готовости и спремности за вршење радње)” (СТЕВАНОВИЋ 1988: 166), без обзира у ком је морфолошком облику употријебљен, уп.: *Он је хџео да дође* / *Он хоће да дође* / *Он ће хџеџи да дође* / *Он би хџео да дође* / *Можда буде хџео да дође*, и сл.

Значењски модалан, глагол *хџјеџи* не мора бити и синтаксички модалан, тј. не мора се реализовати искључиво у форми сложеног глаголског предиката, с нужном инфинитивном или *да*+презентском алтернативном допуном. Друкчије речено, глагол *хџјеџи* и у потврдној и у одричној форми (нпр. презентској: *хоћу* – *нећу*) може се употријебити и као самостални прости глаголски предикат у полисубјекатској реченици, с тим да тада уза њ *да*-презентска допуна није дио сложеног глаголског предиката него има функцију изричне *да*-клаузе. То недвосмислено потврђују сљедећи примјери зависносложених изричних реченица у којима се не подудара субјекат основне клаузе с глаголом *хџјеџи* у предикату и субјекат зависне *да*-клаузе у функцији изричне допуне. При навођењу примјера ту ћемо изричну клаузу и њен граматички субјекат, ако је експлициран, истицати подвлачењем:

(2) *Хоћу да љобедимо* (Пол., 18. 9. 2014, 36: наслов); Само сам *хџео да* га *сџасемо* (Блиц, 15. 9. 2014, 1: наслов); *Хоћемо да* то време *љоџроџиџе* на индивидуални рад са ученицима (ВН, 23. 8. 2014, 4); Демократе *хоће да све љроџадне* (ВН, 25. 7. 2014, 3: наслов); ...*хоћеџе да* ми се *деца љлаше* одласка у школу (Пол., 27. 7. 2012, 7); *Хџјела је да љричамо*, у ствари *да слушам* њену причу (ВН, 31. 8. 2014, 22); *Хоћемо да Србија* што пре *љосџане* чланица ЕУ (ВН, 24. 1. 2013, 2); *Хџео сам да* ми све *кћерке бџду* самосталне (Пол., 21. 6. 2014, 24); *Хоћу да* ме

¹ „Одрични облик презента глагола *хџеџи* је само један, и тај се један облик употребљава у оба значења – у волунтативном и у значењу које он има као помоћни глагол у футуру” (СТЕВАНОВИЋ 1988: 169).

пошћују (Курир, 10. 2. 2007, 24); *Хоће да Тадић буде* премијер (ВН, 22. 5. 2012, 3: наслов); Не знам зашто је *хџео да идем* у дом (ИНФОРМЕР, 28. 6. 2012, 11); ...*нећу да ме одвоје* од Његоша! (Пол., 5. 3. 2014, 13; Иван Негришорац); *Нећу да* ме погрешно *схваћу* (Курир, 17. 8. 2012, 4); Хилари Клинтон *неће да оскаровац снима* филм о њој (Пол., 4. 10. 2013, 3: наслов); и сл.

У свим наведеним примјерима глагол *хџејџи* и у својој потврдној и у својој одричној форми има свој субјекат и функцију простог глаголског предиката основне клаузе, док конструкција *да+џрезениј* има сопствени субјекат неподударан са субјектом глагола *хџејџи*, а самим тим и функцију допунске волунтативне изричне клаузе.

Кад су у питању *сложене монособјекатске реченице*, уколико у њима глагол *хџејџи* у потврдној или одричној форми има волунтативно значење (провјерљиво нпр. замјеном глаголом *жељејџи*²), и ако је тај глагол употријебљен у футуру³, конструкција *да+џрезениј* уз футурско *хџејџи* није замјенива инфинитивом, тако да она не представља дио сложеног глаголског предиката, него има функцију зависне изричне клаузе, као нпр.:

(3) Новак *хоће да се одмори* (ВН, 24. 1. 2014, 36); *Хоћу да ујединим* Србију (Курир, 14–15. 4. 2012, 8–9); Власници куплераја *хоће да се боре* против проституције (ВН, 2. 5. 2012, 3); *Хоћемо* и ми *да иџрамо* (ВН, 24. 5. 2012, 48); *Хоћу* тај посао *да обавим* до краја (Курир, 1. 3. 2004, 3); *Хоћемо да кућимо* магнете за успомену (ВН, 25. 7. 2014, 11); Арапи *хоће да изнајме* Аеродром (ВН, 29. 4. 2014, 1: наслов); *Хоћемо да снимамо* филмове о Косову (Блиц, 29. 4. 2014, 29: наслов); *Хоће да* нас *уништује* (Пол., 20. 5. 2014, 11); *Хоћу да осџанем* у Партизану! (ВН, 26. 1. 2014, 40: наслов); *Хоће* лажима *да* нас *дисципинују* (ВН, 3. 6. 2014, 3); *Хоћу да будем* најбољи стрелац (Пол., 30. 6. 2012, 33: наслов); Студентски лидери којима Универзитет *хоће да оџме* дом о томе послушно ћуте (Глас Српске, 6–7. 9. 2014); Становници Крима *ће* сами *хџејџи да се враћу* Украјини (ВН, 13. 9. 2014, 9); *Нисам хџео да славим* (ВН, 15. 5. 2012, 47); Ко *неће да оде*, биће кажњен (ВН, 10. 7. 2005, 11: наслов); *Неће да издржавају* казне (ВН, 8. 7. 2014, 12: наслов); Нека деца *неће да једу* поврће (Блиц, 17. 10. 2004, М23); Хајдук *неће да иџра* са Звездом (Пол., 15. 1. 2005, 24: наслов); Судије *неће да враћу* паре (Блиц, 30. 8. 2004, 9); *Неће* сама *да се хвали* (ВН, 21. 12. 2012, 2); То *нећу да* вам *кажем* (Блиц, 31. 12. 2012 – 2. 1. 2013, 14); Потом, [срушио је] стереотип о Србима који вечно *неће да џреџварају*, кад преговарају *неће да џоџишћу*, кад потпишу *неће да исћуне* договорено (Блиц, 26. 5. 2013, 3); *Нећу да идем* из моје Вуче, *хоћу да*

² „Презент као допуну налазимо и уз акценатски облик глагола *хџејџи* у оним познатим случајевима употребе пуних, а не енклитичких облика овога глагола, када *хџејџи* има значење глагола *жељејџи*” (Стевановић 1979: 601).

³ „Да је употреба овог или оног облика (инфинитива или презента са *да*) условљена разликом у значењу које облици презента глагола *хџејџи* имају у модалној и футурској служби, очевидан је доказ и то што се уз *све друге облике овог исћоџ глагола, као и уз осћанле неџоџишћуне* изразе, *уџоџреџвају најоредо оба доџунска облика*” (истицање – МК) (Стевановић 1988: 169).

осијанем, хоћу да будем близу деде Богослава (ВН, 15. 4. 2014, 9); *Нећемо да живимо* у бетонској цунгли (ВН, 14. 5. 2014, 30); и сл.

У свим наведеним примјерима уз потврдну и одричну форму глагола *хѣјѣѣѣ* конструкција везника *да* и презента има функцију зависне изричне клаузе којом се казује да се нешто жели или не жели, нешто намјерава или не намјерава урадити (СТЕВАНОВИЋ 1988: 170), па зато у највећем броју случајева није уопште могућа замјена конструкције *да+ѣрезенѣѣ* инфинитивом (као нпр.: *Новак хоће да се одмори* / **Новак се хоће одмориѣѣѣ*; *Хоћемо да куйѣѣѣ* / **куѣѣѣѣѣ* магнете; *Ко неће да оде* / **оѣѣѣѣѣ*, биће кажњен), а тамо гдје је супституција могућа, конструкције немају исто значење, него имају битно друкчија значења (као нпр.: *Хајдук неће да иѣѣѣ* / *иѣѣѣѣѣ* са Звездом; *Токио неће да уѣѣѣѣѣ* / *уѣѣѣѣѣѣѣѣ* Путина).

Та разлика у значењу ових двију форми добро се чува у конструкцијама с глаголом *биѣѣѣѣѣ* уз негирани презентски облик глагола *хѣјѣјѣѣѣ* – *неће биѣѣѣѣѣ* и *неће да буде* – јер се формом а) футура *неће биѣѣѣѣѣ* констатује будуће стање као чињеница, док се б) формом зависносложене реченице *неће да буде* исказује волунтативно значење, тј. намјера или жеља субјекта да се не реализује оно што је означено конструкцијом *да+ѣрезенѣѣ*. Због тога само прва форма може имати егзистенцијално имперсонално значење. На ту значењску диференцијацију двију наведених, семантички неконкурентних форми готово самоочигледно указују примјери што их наводимо:

(3а) *Неће биѣѣѣѣѣ* војне базе у Нишу (ВН, 30. 4 – 2. 5. 2014, 3; наслов); *Нећу биѣѣѣѣѣ* шеф дипломатије (ИНФОРМЕР, 28. 6. 2012, 4; наслов); *Неће нам биѣѣѣѣѣ* нимало лако (ВН, 8. 7. 2012, 5); *Неће биѣѣѣѣѣ* чистке (Пол., 30. 6. 2012, 33); *То неће биѣѣѣѣѣ* споразум о помирењу (ИНФОРМЕР, 3. 7. 2012, 2); *Неће биѣѣѣѣѣ* приватизације (ВН, 1. 12. 2012, 2); *Можда нећеѣѣѣѣѣ биѣѣѣѣѣ* нешто превише задовољни послом (КУРИР, 22. 11. 2012, 31); *Нећу биѣѣѣѣѣ* на листи Демократске странке (Пол., 1. 2. 2014, 6); итд.

(3б) *Нећу да будем* премијер (ПЕЧАТ, 8. 6. 2012, 18); *Јелена Карлеуша неће да буде* део ријалитија о српским домаћицама (ИНФОРМЕР, 29. 6. 2012, 17); *Нећу да будем* глумица (КУРИР, 26. 4. 2012, 37); *Неће Веља биѣѣѣѣѣ* министар пољопривреде (ИНФОРМЕР, 3. 7. 2012, 4); *Нећу да будем* скептичан и сумњичав према новој влади (БЛИЦ, 19. 7. 2012, 4); *Али нећу да будем* тужилац (ВН, 19. 7. 2012, 3); *Нећу да будем* на стубу срама (ВН, 28. 2. 2013, 12; наслов); *...нећу да будем* пуки објекат насиља (Пол., 5. 3. 2014, 13); итд.

Оваква употреба конструкције *да+ѣрезенѣѣ* уз модални потврдни или одрични глагол *хѣјѣјѣѣѣ* разликује се од футурске инфинитивне конструкције не само по значењу⁴ него и по функцији зависног дијела, односно статусу предикатске синтаксеме: у футуру је то прости глаголски предикат

⁴ „Према томе, будуће време, чим се не употреби за нешто што је насигурно поуздано да ће се извршити, постаје модални облик” (Белић 2000: 247).

(нпр.: *Хајдук неће иџраићи са Звездом*), док је овдје у питању сложена реченица са зависном допунском клаузом (нпр.: *Хајдук неће да иџра са Звездом*). Али пошто у модалном значењу, какво је значење глагола *хџјеићи* овдје, допуна може имати и/или инфинитивну и/или презентску *да*-форму, онда се конструкција негираног футура и инфинитива и конструкција негираног семантички модалног а синтаксички пунозначног глагола *хџјеићи* (*нећу*) почињу схватати као форме истога глагола с алтернативном допуном инфинитива или *да+џрезенџ*, па семантички модални глагол постаје и синтаксички модалан, јер *да*+допуна нема више вриједност зависне клаузе, него допуне модалном глаголу, чија се и синтаксичка модалност потврђује замијењивошћу инфинитива и *да+џрезенџа*.

То најбоље потврђују примјери у којима негирани предикат *нећу+да+џрезенџ* долази уз субјекат *за неживо*. А неживом субјекту не може се приписати модално значење глагола *хџјеићи*: „имати вољу, намеру и спремност, решеност, да се нешто уради, изведе, желети” (Речник 2007: 1474). Неживи субјекат, ако није метонимијски или персонификацијски употрејибљен, у активним реченицама искључује модално значење негираног глагола *нећу*, односно подразумијева само његову футурску улогу, а самим тим „захтијева” искључиво инфинитивну допуну, а никако допуну *да+џрезенџ*, што потврђује и немогућност његове супституције блискозначним му глаголом *жељеићи*. Но, и поред тога уз неживи се субјекат у новинарском језику реализује уз негирани облик глагола *хџјеићи* намјесто футура првог форма *да+џрезенџ*, као нпр.:

(4) *Храна неће да џоскуићи* [→ **не жели да џоскуићи*] (ВН, 7. 8. 2014, 2: наслов); *Штафета неће да сићане* [→ **не жели да сићане*] (ВН, 26. 5. 30: наслов); *Луксуз неће да им џрође* [→ **не жели да им џрође*] (ВН, 14. 7. 2012, 5: наслов); ...сматрам да идеја ископавања никла *неће да заживи* [→ **не жели да заживи*] (Пол., 18. 8. 2013, 15); итд.

Употреба *да*+презентске форме у реченицама с неживим субјектом, у којима је логички једино оправдана употреба инфинитива, као што је инфинитив једино логичан и у имперсоналним реченицама – у којима се такође јавља *да+џрезенџ*, уп.: *Свесни смо да неће да нам буде лако* (ВН, 15. 1. 2014, 40); *Овде више неће да се краде* (ВН, 3. 8. 2012, 2) – показује да долази до интерференције футурске и сложенопредикатске форме с негираним глаголом *хџјеићи*, тј. да се губи значењска диференцијација ових двију конструкција. То значи да *да*+презентска конструкција алтернира инфинитиву и у служби творбе „футура”. Истовремено то значи да се у оквиру те негиране конструкције почињу алтернативно употребљавати инфинитив и *да+џрезенџ* без обзира да ли негирана *нећу*-конструкција има футурско или пак значење сложеног глаголског предиката.

Глагол *хѣјѣѣи*, како се из наведених примјера види, постаје не само семантички него и синтаксички модалан, улази у систем модалних глагола опште. А као синтаксички модалан, он подразумијева алтернативност инфинитива или конструкције *да+ѣрезенѣ* у саставу сложеног глаголског предиката. Посљедица тога јесте мијешања опште футурске негиране форме и сложеног предиката с том формом.

Негирани футур подудара се, дакле, с једном од форми сложеног предиката – оном с инфинитивном допуном. Модални негирани глагол *хѣјѣѣи* тако се изједначава с негираним енклитичким обликом тог глагола. То изједначавање потпомаже и формална подударност футура првог у правим и зависноупитним интерогативним реченицама⁵ са потврдним конструкцијама модалног глагола *хѣјѣѣи*, што потврђују и слѣдећи примјери: *Хоће ли мере болѣѣи?* (Пол., 19. 9. 2014, 5); *Хоће ли то биѣѣи* цена посла којим се бави и потеза које буде повукао? (Пол., 19. 9. 2014, 5); *Хоће ли тај процес доведѣѣи* до балканизације Уједињеног Краљевства...? (Пол., 21. 9. 2014, 2); Техничко је питање *хоће ли се* грађани о томе *изјасниѣѣи* на референдуму (Печат, 21. 9. 2012, 12); и сл.

У публицистичком новинарском стилу често долазе до потпуне, факултативне алтернативности инфинитивне и *да+презентске* допуне негираном глаголу *хѣјѣѣи* у истом тексту, чак у хомолексичкој реченици. Ове двије конструкције тако губе разлику у значењу, постају значењски истоветне, тј. постају комуникативно-стилске варијанте, као нпр.:

(5) *Нећу враѣѣѣи* мандат (Блиц, 9. 12. 2012, 11: наслов); *Нећу да враѣѣѣи* мандат (ВН, 9. 12. 2012, 5: наслов); Петровић *неће да враѣѣѣи* посланички мандат (Пол., 9. 12. 2012, 5: наслов); Још *нећу да остѣѣѣи* филм. Нека се зна: ја се још *нећу ѣовућѣѣи* (НАЦИОНАЛ, 27. 1. 2003, 19); *...нећу ѣрисѣѣѣи* да ме лажу, *нећу да будѣм пуки објекат насиља* (Пол., 5. 3. 2014, 13); *...бесмислене изјаве Снежане Маловић нећу коменѣѣѣи* (Блиц, 26. 1. 2013, 2); *...бесмислене намештаљке Снежане Маловић и њене екипе нећу да коменѣѣѣи* (Блиц, 26. 1. 2013, 2); итд.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ФУТУРА ПРВОГ И ФУТУРОИДА

Пошто је дошло до изједначавања негиране форме футура првог и сложеног глаголског предиката са *нећу* као негираном формом глагола *хѣјѣѣи*, у одређеним је случајевима дошло до потпуне не само формалне него и семантичке подударности конструкција *нећу+инфинитив* и *нећу+да+ѣрезенѣ*

⁵ „Упитни облик футура гради се пуним (наглашеним) облицима презента од *хѣѣѣи* и упитном речцом *ли*, нпр. *Хоћу ли их видеѣѣи?*, *Хоћеш ли их видеѣѣи?* итд. или са изразом *да ли* испред ненаглашених облика, нпр. *Да ли ћу их видеѣѣи?*, *Да ли ћеш их видеѣѣи?* итд.” (Пипер – Клајн 2013: 174).

(нпр.: Киша *неће* *и*ада^и / *неће* да *и*ада). Та еквивалентност у оквиру негираних форми према принципу аналогije налази свој пандан и у потврдним формама. Друкчије речено, једнакост презентског негираног облика у оквиру футура првог и сложеног предиката с модалним глаголом *хијјеи*, утиче да се аналошки направи једнакост и потврдног облика тих глагола. А та се једнакост постиже извођењем потврдне из истоврсне негиране форме одбијањем негираног префикса *не-*. То се најбоље види у следећем примјеру: Србија *неће* лако *најредоваи* или *ће најредоваи* као са теговима на ногама (ВН, 28. 9. 2014, 5) – гдје је у првој координираној клаузи употријебљен негирани облик футура *неће најредоваи* а у другој раставној клаузи његов потврдни еквивалент добијен одбијањем негираног префикса *не-*: *ће најредоваи*. На исти начин и од *Ја нећу ради* добијамо *Ја ћу ради*, а аналогно томе и од *Ја нећу да радим* добијамо *Ја ћу да радим*, што потврђује и следећи из новина забиљежени примјер: *Нећу* ја *да се бавим истрагама преко медија* (ИНФОРМЕР, 15–16. 9. 2012, 4); ...сад *ћу* ја лично *да се бавим* тим истрагама (ИНФОРМЕР, 15–16. 9. 2012, 5). Тако су, по угледу на суоднос негиране и потврдне форме футура првог, од негираних форми сложеног глаголског предиката с глаголом *хијјеи* одбијањем одричног префикса *не-* добијене његове потврдне форме, с тим да у тим формама више немамо системски једини оправдан пуни презентски облик глагола *хијјеи*, него се реализује енклитички облик презента глагола *хијјеи*⁶. То на готово очигледан начин потврђује следећи примјер: *Нећемо* да *водимо* дипломатију преко медија, нити *ћемо* да *дискуијемо* о детаљима поверљивих разговора (ВН, 19. 9. 2014, 8) – у којему је у првој клаузи остварена лексичка негација глагола *хијјеи* (*нећемо*), док у другој клаузи негација није лексичка него је реченична, остварена везником *нии*, чија употреба испред било које клаузе њен формално потврдни садржај преводи у одрични. Употребом везника *нии* одриче се, дакле, садржај формално потврдног предиката (*нии* *ћемо* да *дискуијемо* = *нећемо* да *дискуијемо*). За нас је овдје, међутим, значајно на који је начин добијена потврдна форма предиката *нии*-клаузе. Тај формално потврдни предикат директно је изведен укидањем одричног префикса *не-* из лексички негираног предиката претходне клаузе, тако да смо од *нећемо* добили *ћемо*, а допуна је у оба случаја остала иста: *да+и*резени другога глагола (у првој клаузи *да водимо*, у другој – *да дискуијемо*). На тај начин негирана форма *нећемо* да *водимо* директно је због употребе реченичне а не лексичке негације преведена у свој потврдни еквивалент *ћемо* да

⁶ Уп.: „Ја мислим да је јача употреба овога *да* у будућем времену, иако се једно време мислило на стране утицаје, долази из одречних реченица. Јер у одречној реченици *нећу* : *нећеш* итд. значи подједнако: ’не хоћу доћи’ и *futurum*. У првом случају лако се развило (*не хоћу*) > *нећу да дођем* и почело утицати да се овај облик задржи и у потврдном облику” (Белић 2000: 248).

дискуијемо. Дати потврдни облик у супротности је са нужним условом употребе допуне *да+и́резени́* у монособјекатским реченицама, јер ова допуна долази искључиво уз неенклитичке облике модалних и фазних глагола као дио сложеног глаголског предиката или пак посебна зависна клауза. А енклитички презентски облик *ћу, ћеш, ће* итд. служи једино за творбу футура првог. Тако би се на основу датих енклитичких облика могло закључити да је овдје у питању форма футура првог. Томе, међутим, „противурјечи” конструкција *да+и́резени́* која стоји на мјесту инфинитива, а која инфинитиву није конкурентна у футурској форми, него само у форми сложеног глаголског предиката (нпр. *Може да и́рчи / Може и́рчаи́и; Хоће да и́омо̀з-не / Хоће и́омо̀ћи*, и сл.). Превођењем негиране форме сложеног глаголског предиката са *да-презентском* допуном није добијена потврдна форма с енклитичким обликом глагола *хи́јеи́и*, јер је употреба тог облика везана искључиво за творбу футура првог, него је добијена *специфична форма фуи́ура и́рво̀*, коју више не чини веза енклитичког облика глагола *хи́јеи́и* и инфинитива, него је сачињава веза енклитичког облика глагола *хи́јеи́и* и конструкције *да+и́резени́*, увијек замјењиве инфинитивом. Та је заправо *хибридна форма фуи́ура и́рво̀* и *сложено̀ глаголско̀ и́редикаи́а* (јер енклитички облик глагола припада само футуру, а конструкција *да+и́резени́* замјењива инфинитивом припада само сложеном глаголском предикату). За ту је форму научно потпуно адекватан термин дао Р. Симић, називајући је ФУТУРОИДОМ (Симић 2009: 51–55). Футуроид као хибридна форма што комбинује дијелове творбе футура и творбе сложеног глаголског предиката, врло је честа у новинарском језику. За потврду наводимо овећи број примјера, који опет не представљају ни половину примјера што смо их забиљежили из новина:

(6) Када *ћеи́е* мало *да се радујеи́е*? Полако, да направимо још један корак, па *ћемо* онда *да скачемо* (ВН, 11. 9. 2014, 37); Докле *ћеи́е* *да нас брукаи́е*? (Блиц, 15. 8. 2004, 40: наслов); „Цветни трг” *ће да увене* (ВН, 16. 8. 2004, 1: наслов); ...управо *ћеш* *то да урадиш* (Курир, 4. 8. 2004, 21); Власт *ће* овако ојачана потпуно *да униш́и* Србију (ВН, 17. 3. 2014, 2); Неко *ће да од̀говара!* (ВН, 11. 3. 2006, 3: наслов); Арбитража *ће да и́ресуди* (ВН, 14. 1. 2005, 11: наслов); Шећер *ће да из̀уби* сласт (ВН, 17. 7. 2004, 10: наслов); Она *ће да и́рича* 80 одсто времена (Блиц, 21. 7. 2004, 27); Балканке само гледају шта *ће други да кажу* (Курир, 21. 9. 2004, 13: наслов); Девојке... уопште не питају колико *ће да раде*, већ да ли *ће да нађу* жељени посао (Блиц, 27. 6. 2004, 11); То *ће* брзо *да им се враи́и* као бумеранг (ВН, 2. 6. 2004, 4); ...каже да *ће да сарађује* са Сједињеним Америчким Државама (ВН, 1. 6. 2004, 5); Ко *ће да од̀говара* (Курир, 15. 6. 2004, 4: наслов); Ми онда одредимо којим редом *ће да леи́е* авиони (ВН, 6. 6. 2004, 21); ...никако не може да се одлучи где *ће да вечера* (Курир, 22. 6. 2004, 21); Македонија *ће* још више *да и́ои́оне* (ВН, 17. 8. 2004, 12); А ако освојимо „само” бронзу, бићу

први који *ће да честити* момцима и тренерима (ВН, 17. 8. 2004, 48); Ко *ће сутра да брани земљу?* (Блиц, 1. 7. 2004, 3); Ко *ће да илашти?* (Курир, 26. 5. 2004, 9: наслов); Факултет *ће он да заврши!* (Курир, 29. 3. 2005, 10); Није важно ко *ће да преговара*, него да ли *ће да се настави* тим погубним путем (ВН, 12. 7. 2012, 2); Србији *ће коначно да сване* (ВН, 21. 12. 2012, 2: наслов); ...чиме *ће то да докажу?* (Пол., 29. 10. 2013, 7); Обећавам да *ћу да њроменим* у Србији све оно што не ваља (Курир, 25. 5. 2004, 5); Првих неколико дана само *ћу да њрчкарам* (Курир, 30. 4. 2004, 24); Једноставно, надао сам се да *ће да њромаци* (Курир, 1–3. 5. 2004, 31); Министар просвете најавио да *ће да удесетостручи* број иностраних академаца (ВН, 15. 10. 2013, 5: наднаслов); Ускоро *ће нека да га смири* (Курир, 25. 1. 2014, 28); ...нико не зна колико *ће да кошти* (Печат, 14. 2. 2014, 13); Све *ћу да урадим* да Србија буде срећна (Блиц, 3. 6. 2012, 2); Причало се да *ћеиће* и музику да *радишће?* (Блиц, 5. 9. 2004, 12); Нисам знао ко *ће да њобеди*, нити како *ће ствари да се развијају* (Пол., 16. 3. 2013, КУН, 1); Слажем се да је тиму потребна шок терапија, а каква *ће она да буде*, то ћемо видети (ВН, 3. 11. 2013, 39); Још само питање – од чега и како *ће да живе?* (Пол., 27. 2. 2005, 10); Министарство просвете *ће да измири* дуг према факултету (ВН, 28. 4. 2012, 31); Он *ће да њрича* о граници на Дунаву! (Курир, 26. 4. 2012, 3); ...сад *ћу ја лично да се бавим* тим истрагама (ИНФОРМЕР, 15–16. 9. 2012, 5); Баш *ћу да њишам* жену шта мисли о томе! (ВН, 4. 11. 2012, 23); Мислио сам да *ће да ме убије* (ВН, 1. 2. 2013, 24: наслов); То *ће да се догоди*, али то мало ко схвата (ВН, 26. 5. 2013, 3); Али, ја *ћу да играм* своју игру (ВН, 1. 6. 2013, 37); Министарство *ће да одлучи* науштрб којих предмета *ће то да буде* (ВН, 4. 7. 2013, 4); То *ће само да унесе* збрку (ВН, 4. 7. 2013, 5); Није све отишло дођавола. Тек *ће да оде* (Данас, 4. 7. 2013, 7); И то *ћемо да решимо* (ВН, 6. 7. 2013, 10); Ви *ћеиће да нам даиће* двојицу ваших (Блиц, 6. 7. 2013, 32); У томе *ћу свесно да им њомоћнем* (Печат, 20. 7. 2012, 14); Па како *ћеш да умреш?* (ИНФОРМЕР, 16. 7. 2012, 18); Добро отвори очи с ким *ћеш да сјаваш* (ВН, 6. 10. 2013, 23); Надам се да *ће ти медији да реажују* (Курир, 18. 7. 2012, 4); Али нека не очекује да *ћу да га најаднем* побеђеног (ВН, 19. 7. 2012, 3); Уз претњу да *ће све да њобије*, ушао је у кућу (Пол., 20. 4. 2013, 7); Србија *ће тек да сабира* шта је добила (Пол., 20. 4. 2013, 5); Изражавам озбиљну сумњу да *ће све да њрошкне* регуларно (ВН, 26. 9. 2012, 3); ...ја *ћу да се задужим*, а други *ће да враћа* (Блиц, 30. 9. 2012, 2); Миха и Толе *ће да часиће* (Курир, 1. 4. 2013, 38); То *ћу да њодржим* (Блиц, 4–5. 5. 2013, 5); Борис Тадић је као ненавођена ракета. Нико у демократској странци не зна где *ће да удари* и кад *ће да експлодира* (ВН, 4. 12. 2013, 2); Сада *ће да дође* све на своје место (Пол., 5. 12. 2013, 1); Сад *ћемо мало и да одахнемо!* (Курир, 17. 12. 2013, 9: наслов); То *ће да њошраје* (Пол., 29. 12. 2013, 5); Сад чујем да *ће председништво да изабере* неки организациони одбор који *ће да њроишће* пропозиције (ВН, 26. 9. 2012, 3); Тек *ће да га исшћују!* (Курир, 4. 12. 2012, 1); Драге воље *ћу да њреузнем* ту историјску одговорност (ВН, 19. 7. 2012, 2); Нисмо у ситуацији да бирамо са ким *ћемо да разговарамо* (ВН, 1. 12. 2012, 3); Берлин *ће да чека* пролеће (ВН, 15. 10. 2012, 11); Ко *ће да њрича* о репрезентацији од јануара до маја? (Пол., 25. 1. 2014, 48); То *ће да га њодшћакне* да више ради (ПРЕС РС, 28. 1. 2014, 24); Онда чекајте да видите шта

ће да се деси (Прес РС, 28. 1. 2014, 25); Видећемо колико *ћемо* у томе *да усїемо* (Пол., 27. 7. 2012, 33); Не знам да ли *ће да заїуре* моје резултате или *ће да ураде* нешто горе од тога (Пол., 8. 11. 2013, 40); Обећао сам мами да *ћу да се женим!* (Курир, 25. 1. 2014, 1); Шта *ће да буде* са досадашњом Великом Британијом и колико *ће* још *да їраје* оно што је од 1707. било Уједињено Краљевство? (Печат, 26. 9. 2014, 46); итд.

У свим наведеним примјерима форма *да+їрезенї* употријебљена уз потврдни енклитички облик глагола *хїїеїи* (*ћу, ћеш* и сл.) без изузетка је замјењива инфинитивом. То значи да је ова конструкција комуникативно потпуно синонимна форми футура првог. Те форме чак служе покаткад и као средство стилског разједначавања унутар једне сложене реченице, као нпр.:

(ба) Или *ће да їраде* или *ће* им *се одузеїи* земља (ВН, 11. 9. 2014, 27: наслов); Мислим да *ћу оробїи* мужевљев новчаник па *ћу* лепо *да куйим* нове чизме (Блиц, 16. 2. 2004, 9); Не бира бирцуз у који *ће ући*, али бира астал за који *ће да седне* (Пол., 29. 12. 2013, 25); Мислим да је формирана влада која *ће* о томе највише *да води* рачуна и која *ће имаїи* пријатеље на свим странама света (Печат, 20. 7. 2012, 14); Ја *ћу* је *їлаїиїи*, ја *ћу* и *да одем* (Блиц, 28. 10. 2012, 35); С тим резултатима *ћемо* *изаћи* пред Главни одбор, а онда *ће* странка *да донесе* одлуке (ВН, 8. 5. 2013, 3); Још *нећу да осїавим* филм. Нека се зна: ја се још *нећу їовући* (НАЦИОНАЛ, 27. 1. 2003, 19); То *нећу да коменїаришем* и увек *ћу бїиїи* блиска истини и идејама ДС (Данас, 23. 8. 2012, 3); Нисам луд и ускоро *ћу да изађем* из болнице (НАЦИОНАЛ, 15–16. 2. 2003, 20: наслов); Нисам луд! Као што видите у добром сам стању и *изаћи ћу* одавде највероватније већ за неколико дана (НАЦИОНАЛ, 15–16. 2. 2003, 20: Добрило Ненадић); Андреј их *неће їужїиїи*, *неће* судски *да їони* своју државу (ВН, 29. 9. 2014, 10); и сл.

Те форме – форма *ћу+инфиниїиш* и форма *ћу+да+їрезенї* – нису међутим апсолутно замјењиве. Док је форма *ћу+да+їрезенї* увијек замјењива формом футура, дотле форма футура свих глагола није замјењива формом *ћу+да+їрезенї*. У литератури је, наиме, већ констатовано да „код модалних или модалитативних глагола ове замене нема, нпр.: *ја ћу хїїеїи/хоћу*, али не **ја ћу да хоћу; ја ћу смеїи/смећу*, али не **ја ћу да смем*” (МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 1990: 124; уп. и: ТНОМАС – ОСИРОВ 2012: 341). И заиста, када се твори од модалних глагола, никада футурској није нити може бити конкурентна форма *ћу+да+їрезенї*, што показују и сљедећи примјери футура првог, чију ћемо неграматичну конкурентску *да*-форму реконструисати у загради са стрелицом:

(бб) Становници Крима *ће* сами *хїїеїи* [→ **ће да хоће*] да се врате Украјини (ВН, 13. 9. 2014, 9); Људи *неће хїїеїи* [→ **неће да хоће*] да инвестирају код нас (Блиц, 25. 1. 2013, 6); Доктори *ће моћи* [→ **ће да моћу*] да открију обољења много пре него што се она појаве (Пол., 21. 9. 2014, 21); Многи инвеститори ... *неће моћи* [→ **неће да моћу*] да сервисирају кредите (ИНФОРМЕР, 25. 7. 2012, 9); Наравно, Ноле *ће морайи* [→ **ће да мора*] да победи да бисмо изједначили (ВН,

15. 9. 2013, 40); Док ММФ верује да Украјина *неће морати* [→ **неће да мора*] да реструктурира дугове, берзе лицитирају датум када ће објавити стечај (Пол., 16. 9. 2014, 2); Али *неће смейти* [→ **неће да сме*] да попусти (Прес, 22. 8. 2012, 2); Београд *неће желејти* [→ **неће да жели*] да увреди Вашингтон ни Брисел (Блиц, 19. 7. 2012, 9); и сл.

Сама чињеница да футуроид *ћу+да+ћрезенї* није могућ од свих глагола, доводи у питање његов морфолошки статус. Има ли дата конструкција статус морфолошког облика футура првог? Чешћи су имплицитни неголи експлицитни одговори што их на то питање нуди граматичка литература. Код малог се броја аутора у морфолошком поглављу у окриљу творбе футура првог као алтернативна инфинитивном футуру помиње и футурска конструкција са *да+ћрезенї*. Тако П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 124) у поглављу о творби футура у посебној напомени истичу да „у облику футура I, ако не стоји сам или се њиме не почиње реченица, могућна је замена инфинитива конструкцијом *да+презент*. Ова појава је обичнија у источној него у западној варијанти”. И Д. Шипка у својој *Морфологији* наглашава да се „у српском конструкције *да+ћрезенї* могу користити уместо инфинитива” (ЏРКА 2005: 223). И то је све што се тиче српских лингвиста. Код несрпских аутора истицање српског карактера футурске конструкције са *да+ћрезенї* по правилу служи да се укаже на једну од најбитнијих диференцијалних црта између српског и хрватског језичког израза и/или стандарда. Тако чини Б. Кунцман Милер сматрајући да се у хрватском стандарду или, како она каже „језику”, футур твори само помоћу енклитичке форме глагола *ћијјејти* и инфинитива, или „редуцираног инфинитива”, док се у српском твори на два начина: а) синтетично, при чему се редуцираној инфинитивној основи додаје енклитички облик глагола *ћијјејти* (*ћисаћу*), и б) аналитично, тако што се уместо инфинитива употребљава *да*-конструкција (*ћо ћемо да видимо; и он ће да дође*) (KUNCMAN-MÜLLER 1994: 53). Х. Хајдаревић и А. Кршо у свом приручнику констатују да се футур први „твори од енклитичког (ненаглашеног, скраћеног) облика презента помоћног глагола *ћијјејти* и инфинитива (*ћу чийајти*), или да се уместо инфинитива користи *да+презент* (*ћу да чийам*”, с тим да први тип творбе сматрају карактеристиком „босанског и хрватског језика”, а други тип особином „босанског и српског језика” (HAJDAREVIĆ – KRŠO 2013: 219), из чега проистиче да у српском језику уопште и нема творбе футура првог са инфинитивом. П. Л. Тома и В. Осипов наводе да „када помоћни глагол претходи инфинитиву, дакле са израженим субјектом или наглашеном ријечју која претходи глаголу, инфинитив се може замијенити везником *да* + глаголом у презенту. Ова је употреба распрострањена у српском језику, у коме се мање користи инфинитив (*ја ћу да ћишем; ти ћеш да ћишеш...*)” (THOMAS – OSIPOV 2012: 341). С. Кордић пак

каже да се „футур I твори од презента помоћног глагола *xījēyī* (првенствено енклитичких облика) и инфинитива главног глагола или, поготово у источном дијелу хрватскосрпског говорног подручја, *да*+презент главног глагола: *Он ће љедаџи филм. – Он ће да љеда филм*” (KORDIĆ 1997: 40).

Обичнији су, међутим, случајеви да се у морфолошком дијелу граматике, тамо гдје се говори о творби футура првог, спомиње само његова форма са инфинитивом, док се *да*-презентска као инфинитиву конкурентна форма спомиње у синтаксичком дијелу граматике, најчешће при обради функције и значења самога презента. Тако поступају у својој граматици Т. Маретић (1963: 640), А. Белић (2000: 248), М. Стевановић (1979: 601), Ж. Станојчић и Љ. Поповић (1992: 377), С. Танасић (2005: 442–443).

На употребу *да*-презентске форме у саставу футура првог од почетка XX вијека до данас скретана је пажња у низу научних, првенствено синтаксичких радова (уп. нпр.: MUSIĆ 1900; МОСКОВЉЕВИЋ 1936; БРОЗОВИЋ 1953; КРАВАР 1953; ГУДКОВ 1963; GALLIS 1970; ИВИЋ 1972; ЋИРКОВИЋ 1985; СТЕВАНОВИЋ 1988; ВОЈВОДИЋ 1995, 1996; ЂУКАНОВИЋ 1999; РАДИЋ 2003; СИМИЋ 2009; ОКУКА 2010; СТАНОЈЕВИЋ 2014).

И у граматичкој и у научној литератури о конструкцији *да+презент* у саставу футура првог неријетко је давана и оцјена о њеној нормативној, односно стандарднојезичкој вриједности. Уопштено се може рећи да граматичари који о овој конструкцији говоре у окриљу морфолошког поглавља о творби футура првог не доводе у питање њену стандарднојезичку вриједност (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 1990: 124; KUNZMANN-MÜLLER 1994: 53; НАЈДАРЕВИЋ – KRŠO 2013: 219; KORDIĆ 1997: 40); изузетак су П. Ј. Тома и В. Осипов, који наглашавају да „ова конструкција, иако у српском чешћа него она с инфинитивом, ипак *припада фамилијарном реџисџу*, у писаном језику се у принципу више користи инфинитив” (THOMAS – OSIPOV 2012: 314), односно П. Пипер и И. Клајн, који у поглављу о творби футура првог у посебној напомени истичу: „У облицима сложеног футура I употреба споја *да* + презент уместо инфинитива *својсџвена је разџговорном сџилу и усменој незваничној комуникацији*, нпр. *Он ће да иџше*, али се у другим приликама препоручује сложени футур са обликом инфинитива и граматичког елемента *ћу, ћеџ, ће...* итд. (*Он ће иџсаџи*)” (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 173). Сличну констатацију износи и Ж. Станојчић и Љ. Поповић, иако ову конструкцију не помињу у морфолошком него у синтаксичком дијелу своје граматике: „Презент с везником *да*, у *разџговорном сџилу*, употребљава се и са значењем и функцијом футура I” (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 377). Стандарднојезички статус овој конструкцији експлицитно одриче С. Танасић, констатацијом да „без обзира на проширеност ове конструкције у источним деловима српског говорног простора, треба рећи да она није одлика стандардног српског језика”

(Танасић 2005: 443). Остали аутори који о овој конструкцији говоре у оквиру синтаксичких функција и значења презента, по правилу не дају никакве ограде у погледу нормативне недопустивости њене употребе (в. нпр.: МАРЕТИЋ 1963: 640; БЕЛИЋ 2000: 248; СТЕВАНОВИЋ 1979: 601).

У граматикама се по правилу даје квалификација о нормативности или ненормативности дате конструкције без експлицитно наведених критеријума на којима таква нормативна (про)оцјена почива. Ни у научним радовима посвећеним овоме питању нема сагласности о нормативном статусу ове конструкције. Њу су најприје као ненормативну окарактерисали М. Московљевић (1936: 85–102) и Д. Брозовић (1953: 13–18, 153–154). С таквом се нормативном квалификацијом ове футурске конструкције није сложио М. Стевановић, наводећи као противаргумент како ауторитет Т. Маретића и А. Белића, који ову конструкцију нису нормативно прогонили, тако и њену распрострањеност у језику писаца XIX и XX вијека, закључујући да се „у свакоме случају, дакле, и у футуру презент може употребљавати у истој функцији с инфинитивом”, па да „на основу овога немамо права оспоравати правилност употребе футура у овоме облику, као што то чине Московљевић и Брозовић” (СТЕВАНОВИЋ 1988: 171–172). Каснији заговорници нормативног статуса ове конструкције углавном су на основу датог критеријума проширености у употреби, наводећи за потврду бројне примјере како из свакодневног језика тако и из књижевноумјетничког стила, закључивали како дата конструкција треба да добије нормативни статус. Тако, на примјер, В. Ђукановић сматра да је „за очекивати да се модификује и кодификована норма српског језика” тако што у њој треба признати комбинације *доћи ћу*, *ја ћу доћи* и *ја ћу да дођем*, а одбацити само облик (*ја*) *ћу дођем* који, прво, нарушава систем, и, друго, препознатљив је „као нестандардан, јер они који га употребљавају најчешће нису носиоци друштвеног престижа” (ЂУКАНОВИЋ 1999: 96–97). На сличан начин размишља и П. Радић, који каже да у условима „када ова конструкција (п)остаје обележје језика наших водећих интелектуалаца, укључујући и лингвисте, – јасно је да ће она изборити своје место у језичком стандарду у Србији” (РАДИЋ 2003: 137).

М. Окука је недвосмислен у погледу стандарднојезичког статуса ове конструкције. Након исцрпног прегледа различитих погледа на ову конструкцију, а наводећи велики број примјера из публицистичког и књижевноумјетничког стила, уз покоји примјер из „научног стила” (углавном из језика Р. Бугарског), он закључује да је „форма *да + њрезени* у творби футура I *већ изборила своје мјесто* у српском стандарду (не само у Србији), она стоји напоредо с инфинитивном формом у разговорном, књижевноумјетничком и публицистичком стилу” (ОКУКА 2010: 21). Такав закључак М. Окука темељи на сљедећим критеријумима: „Према томе, да ли ће нека језичка

појединост постати стандардном или не зависи од *језичке ујоћребе* као најважнијег језичког ауторитета и *става језичких ауторитетна* заједнице према њој. Варијације које се у језику стварно користе не би се смјеле проглашавати неграматичним. Уз то је значајно нагласити и то како одређено друштво схвата језичку норму: да ли се наине у прескриптивистици држи *дисјунктивне норме* (или/или, тј. даје се предност једној од двострукости или вишеструкости) или *конјуктивне норме* (и/и, тј. не даје се предност ниједном дублету и/или триплету). Српска прескриптивистика се углавном придржава(ла) конјуктивне норме. А то значи да се правила кодификације изводе, прије свега, на темељу подсвјесних принципа или конвенција којима се руководе изворни говорници. Тако су у србистици синонимске категорије у већини случајева признаване стандардним. Оне су у језику стварно животне само онда ако се ауторитет кодификатора темељио (и темељи) на подсвјесним принципима или конвенцијама којима се руководе изворни говорници” (ОКУКА 2010: 19–20).

Критеријуми на којима М. Окука одређује стандарднојезички статус ове футурске конструкције више су него спорни. Наине, проширеност у употреби никада није била одлучујући критеријум нормативности неке језичке појаве. То најбоље показује велика проширеност у употреби нпр. индеклинабилне форме потенцијала: **Ја би радио, *Ми би радили, Ви би радили...*, или пак замјеничког облика *сво* (нпр.: **Сво време је причао...*) итд. Те нестандартнојезичке форме нису ништа непроширеније у употреби од спорних футурских форми типа **Ја ћу да радим...* па их ипак нико нормативно одговоран не сматра стандарднојезичким, зато што оне нису системске, него директно нарушавају систем стандардног српског језика. Ставови језичких ауторитета, уколико се не темеље на битнијим нормативним критеријумима, одавно су престали бити не само одлучујући него уопште релевантан нормативни критеријум. А шта тек рећи за магловити критеријум М. Окука о „подсвјесним принципима или конвенцијама којима се руководе изворни говорници”. То нити је било нити ће икада бити релевантан нормативни критеријум, јер би на основу њега, на примјер, све супстандардне језичке особине добиле примат над стандардним. Друкчије речено, на основу тог критеријума, директно се као „престижан” уводи „немарни стил” стандардног језика, односно псеудонорма уступа мјесто научно утемељеној норми (уп. Рrčić 2005: 33–49). При свему томе, М. Окука и сви они који би да нормативност ове конструкције изведу и из њене проширености у књижевноумјетничком стилу заборављају да је данас књижевноумјетнички стил најмање нормативно захтјеван, јер се у њему у умјетничке сврхе употребљавају сви и нормативни и ненормативни типови језичких јединица. Јер, „књижевник само неовисан о стандарду може бити на услузи стандарду.

Дакако, неовисан о стандарду не значи и неодговоран према стандарду” (SILIĆ 2006: 102).

Интересантно је, међутим, да се ни М. Окука, а ни други заговорници стандарднојезичког статуса ове футурске конструкције (В. Ђукановић и П. Радић на примјер) не позивају ни на један од два најбитнија нормативна критеријума: *криџеријум системности* и *криџеријум сврсисходности*. Колико је, дакле, конструкција *ја ћу да радим* у складу са системом и каква је њена сврсисходност, прије свега ће од тога зависити њен нормативни статус. О системности и сврсисходности ове конструкције мало ко од оних који су о њој писали говори. Најшире и научно најутемељеније о несистемности ове футурске конструкције без сумње је писао Р. Симић. Он каже да ће „формацију *'ћу/ћеш ...+да+ћрезени'* пре свега, назвати футуроидом јер смо мишљења да нема морфолошки статус”, тј. она се „не може сматрати стандардним изражајним средством у српском језику” (Симић 2009: 52).

А футуроид не спада „у инвентар морфолошких форми, јер његов статус противречи систему перифрастичких форми, код којих важи правило спајања личних облика помоћних глагола и неличних облика основног глагола. Спој два лична облика није прихватљив као јединствена форма морфолошког нивоа”; из тих разлога дата се конструкција „не може уврстити у списак стандардних формација као футур и сл.” (Симић 2009: 54).

НЕСИСТЕМНОСТ И НЕСВРСИСХОДНОСТ ФУТУРОИДА

Футуроид се, дакле, не може сматрати системским морфолошким обликом футура, јер је у супротности са системом морфолошких сложених глаголских облика, који се сви без изузетка творе комбинацијом личног облика помоћног глагола *биџи* или *хиџеџи* и неличног облика основног глагола (*ја сам ћисао*; *ја бејах ћисао*; *ја бих ћисао*; *ја ћу ћисаџи...*). Футуроид негира дато творбено системско правило јер комбинује два лична глаголска облика: лични енклитички облик презента глагола *хиџеџи* и презентски облик основног глагола (*ја ћу да ћишем*). И не само што комбинује два лична презентска облика, него у свој творбени састав футуроид укључује и неглаголску ријеч – *везник да*. То је друго системско творбено огрешење овога облика. Наиме, сви морфолошки глаголски облици, без обзира јесу ли они прости или сложени, у свом саставу од врста ријечи имају само глаголе (прости се састоје од глаголске основе и наставка, а сложени од помоћног и основног глагола). У творби ниједног морфолошког глаголског облика у српском језику не учествује ниједна друга врста ријечи сем глагола. Глаголски облици су глаголски по томе што у свом саставу имају искључиво глаголе. Футуроид, међутим, у свом саставу осим два лична глаголска облика има

још и везник. То је друга несистемска особина футуроида. Футуроид је, према томе, двоструко несистемски морфолошки глаголски облик: најприје по томе што насупрот свим другим сложеним глаголским облицима српскога језика настаје комбиновањем двају личних облика глагола, а затим и на основу тога што у његовој творби учествује везник *да* као неглаголска ријеч.

Ни сврсисходност као други – уз системност вјероватно најбитнији – критеријум нормативности футуроиду не може обезбиједити статус стандарднојезички „подобне” и потребне перифрастичке форме. А сврсисходност футуроида може се одредити тек из његовог односа према сложеном футуру првом. Значењски су они готово без изузетка синонимни. Значење футуроида ни у чему не одудара од значења футура првог. Између футура првог и футуроида нема, дакле, никакве, чак ни минималне семантичке разлике, е да би се на основу специфичности значења могло говорити о потреби за футуроидом. Замјењивост футура првог и футуроида, уз то, не подразумијева двоструку него једноструку импликацију: сваки је футуроид замјењив футуром првим, док сваки футур први није замјењив футуроидом, зато што се футуроид не твори од модалних глагола (уп.: **Ја ћу да хоћу / да моћу / да смијем...*). Творба футура првог тако захвата све глаголе, док је творба футуроида рестриктивна, одграничена само на немодалне глаголе. Футуроид нема ни дистрибуционих предности у односу на футур први, него има чак суженију дистрибуцију. Наиме, ни футуроидом се као ни сложеним футуром првим не може започети реченица (уп.: **Ћу доћи сутра / *Ћу да дођем сутра*). Сложени футур од инфинитивних глагола на *-ћи*, међутим, премјештањем енклитичког облика иза главног глагола без запрека заузима иницијалну реченичну позицију (уп.: *Доћи ћу сутра*), док је енклитика у футуроиду „непокретна”, увијек долази испред конструкције *да+ћрезенић*, тако да се футуроид не може реализовати на почетку реченице ни кад је творен од инфинитивних глагола на *-ћи* (уп.: **Да дођем ћу сутра*). Због творбене рестриктивности (јер се не твори од модалних глагола), због сужене дистрибуције (јер због блокиране позиције енклитике не може доћи на почетку реченице), због значењске неспецификованости (јер нема ниједну семантичку нијансу која би га одвајала од сложеног футура) футуроид је потпуно несврсисходан перифрастички облик српскога језика. Преклапајући се са дијелом употребе сложеног футура првог, без иједне предности (ни творбене ни семантичке ни дистрибуционе) у односу на футур први – футуроид је према критеријуму сврсисходности „баласт” српскога стандардног (књижевног) језика. Том баласту посебно доприноси чињеница да је футуроид, за који се сматрало да има само потврдну форму (уп.: *Ја ћу да дођем*), захватио и одричну форму, што је очигледно у примјерима с неживим субјектом (уп.: *Сћруја неће да ћоскући*), чиме се укида системска значењска разлика

између негираног футура првог (нпр.: *Ја нећу доћи*) и негираног сложеног глаголског предиката са модалним глаголом *хѝјеѝи* у значењу *жељеѝи* (нпр.: *Ја нећу / не желим да дођем*).

Будући несистемски и несврсисходан, попут свих других несистемских и несврсисходних језичких јединица – футуроид једино може бити иманентна карактеристика разговорног језика, а преко њега и одређених жанрова публицистичког и књижевноумјетничког стила (књижевноумјетничког зато што се у њему сви типови језичких јединица без обзира на свој стандарднојезички статус слободно употребљавају у умјетничке сврхе). Једном ријечју, футуроид има комуникативну вриједност футура првог, али нема и не може имати (због несистемности и несврсисходности) стандарднојезичку вриједност, па његова употреба у текстовима који подразумевају искључиво стандардни (нормирани) језик, као нпр. у научном стилу, јесте одраз немарног односа према стандардном језику, или пак одраз ауторовог незнања стандардног језика. Друкчије речено, таква употреба футуроида најбољи је показатељ некултивисаног језичког израза. Никада у језику све што има комуникативну вриједност – а да притом изневјерава критеријуме системности и сврсисходности – нема, нити може имати, и стандарднојезички статус. Футуроид ту није нити може бити изузетак.

И з в о р и

АЛО – *Alo*, *dnevne novine iz Beograda*.
БАЛКАН – *Balkan*, *dnevne novine iz Beograda*.
БЛИЦ – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.
ВН – *Вечерње новосѝи*, *дневне новине из Београда*.
ГЛАС ЈАВНОСТИ – *Глас јавносѝи*, *дневне новине из Београда*.
ГЛАС СРПСКЕ – *Глас Српске*, *дневне новине из Бањалуке*.
ДАНАС – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.
ИНТЕРНАЦИОНАЛ – *Internacional*, *dnevne novine iz Beograda*.
ИНФОРМЕР – *Informer*, *dnevne novine iz Beograda*.
КУРИР – *Kurir*, *dnevne novine iz Beograda*.
НАЦИОНАЛ – *Nacional*, *dnevne novine iz Beograda*.
НАШЕ НОВИНЕ – *Naše novine*, *dnevne novine iz Beograda*.
ПЕЧАТ – *Печайѝ*, *недељне новине из Београда*.
ПОЛ. – *Полиѝика*, *дневне новине из Београда*.
ПРЕС – *Press*, *dnevne novine iz Beograda*.
ПРЕС РС – *Press Republike Srpske*, *dnevne novine iz Banjaluke*.
24 САТА – *24 sata*, *dnevne novine iz Beograda*.

Л и т е р а т у р а

- БЕЛИЋ, Александар. *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, приредио Живојин Станојчић, Изабрана дела Александра Белића, т. 14. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- БРОЗОВИЋ, Dalibor. О вриједности infinitiva и presenta s veznikom *da*. *Jezik* II/1 (1953): 13–18.
- БРОЗОВИЋ, Dalibor. О разликама између infinitiva и presenta s veznikom *da*. *Jezik* II/5 (1953a): 153–154.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. Облици футура I као варијанте и/или као стандарди. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 24/1 (1995): 341–349.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. Статус футура I у књижевноумјетничком и публицистичком стилу. *Јужнословенски филолоџ* LII (1996): 107–121.
- GALLIS, Arne. Zum Gebrauch von *da* + Präsens versus Infinitiv beim Futurum I im Serbokrotiaschen: Untersuchungen über die 'Koreni' von Dobrica Ćosić. *Зборник за филолоџију и лингвистику* XIII/2 (1970): 219–223.
- ГУДКОВ, Владимир Павлович. Употребление форм будущего времени с конструкцией 'да + настоящее время' в сербскохорватском языке. *Вестник Московского Университета*, серия VII: *Филология. Журналистика* 2 (1963): 30–39.
- ЂУКАНОВИЋ, Владо. О односу кодификоване и узусне норме у српском језику. Брозовић (прир.). *Актуелни проблеми ѓрамајике српског језика*. Суботица – Београд, 1999: 95–102.
- ИВИЋ, Милка. Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник за филолоџију и лингвистику* XV/2 (1972): 115–138.
- КЛАЈН, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- KORDIĆ, Snježana. *Serbo-Croatian*. München – Newcastle: Lincom Europa, 1997.
- КРАВАР, Miroslav. О 'razlici' између infinitiva и veze *da* + present. *Jezik* II/2 (1953): 43–47, II/3, 70–74.
- KUNZMANN-MÜLLER, Barbara. *Grammatikhandbuch des Kroatischen und Serbischen*. Frankfurt am Main.: Peter Lang, 1994.
- MARETIĆ, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Милош. Још о употреби свезице 'да' с презентом место инфинитива. *Наш језик* 4 (1936): 106–113.
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovc: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest, 1990.
- MUSIĆ, August. Rečenice s konjukcijom 'da' u hrvatskom jeziku. *Rad JAZU* 142 (1900): 1–25.
- ОКУКА, Miloš. Nemoj da odeš, Srbija će da plače: Urušavanje ili obnavljanje sistema književnog jezika? у: *Интердисциплинарности и јединство савремене науке*, Књига 4, том 1: Филолошке науке, уредник Милош Ковачевић, Пале: Филозофски факултет, 2010, 7–30.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна ѓрамајика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

-
- PRČIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj, 2007.
- РАДИЋ, Првослав. О два аспекта балканизације српског књижевног језика. Резултати и перспективе. *Јужнословенски филолоџ* LIX (2003): 105–152.
- Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СИЉИЋ, Josip. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput, 2006.
- СИМИЋ, Радоје. Нормативни и употребни статус футуроида ЋУ/ЋЕШ... + ДА + ПРЕ-ЗЕНТ. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 38/1 (2009): 51–55.
- СТАНОЈЕВИЋ, Веран. Неки аспекти употребе футуроида у књижевном превођењу са француског на српски језик. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 43/1 (2014): 71–83.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамајтика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, 1992.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (Грамајички сисџеми и књижевнојезичка норма) II Синџакса*. Београд: Научна књига, 1979.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (Грамајички сисџеми и књижевнојезичка норма) I Увод. Фонетиџка. Морфологија*. Београд: Научна књига, 1981.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом *да*. у: *Сџудије и расџраве о језику*. Никшић: Универзитетска ријеч, 1988: 155–180.
- ТАНАСИЋ, Срето. Синтакса глагола. У: ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људима Поповић, Бранко Тошовић. *Синџакса српскога језика. Просџта речениџа*. У редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик, Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005: 345–476.
- THOMAS, Paul-Louis, Vladimir OSIPOV. *Grammaire dui bosniaque – croate – montenegrin – serbe*. Paris: Institut d’etudes slaves, 2012.
- ЋИРКОВИЋ, Милорад. Негација уз инфинитив и ријечцу *да* + презент. *Наџ језик* XVI/4–5 (1985): 261–263.
- HAJDAREVIĆ, Hadžem, Aida KRŠO. *Pravopisni priručnik bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika sa osnovama gramatike*. Sarajevo: Institut za jezik, 2013.
- ŠIRKA, Danko. *Osnovi morfologije. Prilog gramatici savremenog standardnog jezika*. Beograd: Alma, 2005.

ДА ЛИ ЈЕ ЛИШЋЕ ПОЖУТЕЛО ИЛИ ЈЕ ПОЖУТИЛО?

О облицима и значењу глагола на *-еїи*, *-иїи* и *-аїи*
у српском књижевном језику

Мешање облика глагола који се у инфинитиву завршавају на *-еїи* (у ијекавском изговору на *-јеїи*) а у презенту на *-им* (као *црнеїи/црњеїи, црним*), са облицима глагола који се у инфинитиву завршавају на *-иїи* а у презенту на *-им* (као *црниїи, црним*), јесте особина која прати српски књижевни језик од почетака његовог формирања на Вуковој и вуковској основи до данас. Огрешења о норму се усложњавају пошто се различитим облицима исказују различита значења. Често се, рецимо, многи запитају који облик да употребе ако хоће да нам саопште да је лишће крајем септембра постало жуто: да ли је оно *їожуїело* или је *їожуїило*, а ако хоће да нам дочарају да се оно том својом бојом надалеко истицало, да ли треба да кажу да *се* лишће *жуїело* или да *се жуїило*. Дилема у избору облика јавља се и када желимо да пренесемо како смо нешто учинили жути: да ли смо, дакле, маркером *зажуїили* грешку или смо је *зажуїели*. Такође, недоумица при избору облика остаје и ако је предмет нашег обавештења да је неко сам себе неком материјом обојио у жуто: да ли *се ужуїио* или *се ужуїео* једући, нпр., жуманце.

У граматикама стоји да глаголи настали од придева и наставка *-(j)еїи* имају значење 'поста(ја)ти онаквим што значи придев у основи' (непрелазни медијални глаголи): *о̀голеїи* 'постати го', *їойлавеїи* 'постати плав': Крошња је *о̀голела*; Усне су јој *їойлавеле*. Глаголи с наставком *-иїи* требало би да се употребљавају у значењу '(у)чинити да неко/нешто постане онаквим што значи придев у основи' (прелазни активни глаголи): *о̀голиїи* 'учинити голим', *їойлавииїи* 'учинити плавим': Мајстор је *о̀голио* жицу; Неспретни писар је морао мастилом *їойлавииїи* руке. Исто важи и за повратне глаголе: наставак *-(j)еїи* се употребљава код оних глагола који казују да нешто постаје онаквим што значи придев у основи, да добија особину исказану придевом и да се њом издваја: *забелеїи се* 'постати бео', *белеїи се* 'одавати белу боју, истицати се белом бојом': *Забелео се* планински врх; *Белела се* постељина на жици, а *-иїи* када се жели исказати да неко сам на себи врши неку радњу: *набелиїи се* 'учинити себе белим, нанети нешто бело на себе': *Набелила се* брашном правећи питу.

Дакле, глаголи настали од придева, попут: *џладан, џруб, џлув, џлуї, џедан, нем, џусї, ружан, сирой, џрудан, хладан* итд. (и сви они удружени с различитим префиксима: *за-, из-, на-, о-, од-, џо-, џре-, џри-, раз-, с-, у-, уз-* итд.) када се употребе у значењу 'постајати, односно постати онаквим што значи придев у основи', морају имати наставак *-(j)еїи*; облици с наставком *-иїи* су неправилни: Како је дан одмицао, све више је *џладнела* (не *џладнила*); *Преџладнећу* ако пита не стигне убрзо (не *џреџладнићу*); *Заџлувесмо* од пуцњава (не *заџлувисмо*); *Ожеднећемо* до следеће паузе (не *ожеднићемо*); Сви су се обрадовали када су чули да је *заџруднела* (не *заџруднила*); Напољу је баш *захладнело* (не *захладнило*); Кожа јој је на ветру *оџрубела* (не *оџрубила*); *Онемевши* од чуда, гледала је тупо (не *онемивши*); Село је *оїусїело* (не *оїусїило*); Нико није приметио да је *їоружнела* (не *їоружнила*); *Осиройесмо* у рату за један дан (не *осиройисмо*) итд.

Наспрам ових глагола стоје глаголи с наставком *-иїи*, који значе '(у)чинити да нешто постане онакво што значи придев у основи'. Глаголи са овим значењем нису чести у употреби и такву употребу углавном имају глаголи с префиксима: *изџладниїи, заџлувиїи, оџрубиїи, он(иj)емиїи, оїусїиїи, їоружниїи, осиройиїи* и сл. Дакле, треба говорити и писати: Дуга шетња ју је *изџладнила* (не *изџладнела*); Тежак живот јој је *оџрубио* лице (не *оџрубео*); Његово понашање нас је оставило без текста, заиста нас је *онемило* (не *онемело*); Војска је *оїусїила* село (не *оїусїела*); Ни године јој нису могле *їоружниїи* лице (не *їоружнеїи*); Мере штедње *осиройиїе* још више већ сиромашан народ (не *осиройеїе*) итд.

Иако је у језичкој пракси чешћа грешка да се код глагола који значе да неко добија неку особину, постаје некакав, јављају варијанте са наставком *-иїи*, код неколико глагола који значе 'учинити нешто некаквим' среће се једнако учестало огрешење у обрнутом смеру – варијанте са наставком *-(j)еїи* и облици од њих, па посебно скрећемо пажњу на те глаголе. Огрешења о норму у „оба смера” срећемо код следећих парова: *разбеснеїи/разбјеснеїи* се : *разб(j)есниїи, оџолеїи/оџолеїи* : *оџолиїи, ожив(j)еїи* : *оживиїи, залуд(j)еїи* : *залудиїи, излуд(j)еїи* : *излудиїи, омилеїи/омиљеїи* : *омилиїи, осл(иj)еїи(j)еїи* : *осл(иj)еїиїи, їоскуї(j)еїи* : *їоскуїиїи* и сл. Исправно је само: *Разбеснела се* због тога што је каснио (не *разбеснила се*), али *Разбесниће* је његово кашњење (не *разбеснеће*); *Оџолевици* пре октобра, дрвеће је дрхтало на ветру (не *оџоливици*), али Слој по слој, и *оџолисмо* стару лутку (не *оџолесмо*); С пролећем *оживеће* наша башта (не *оживиће*), али *Оживили* су привреду (не *оживели*); Чини ми се да сам већ *залудела* од буке, а *излудећу* потпуно ако не престане (не *залудила* и *излудићу*), али Та музика ће је *залудиїи* и *излудиїи* да више неће знати куд хода (не *залудеїи* и *излудеїи*); Временом јој је *омилено* свако биће из те велике породице (не *омилило*), али

Никаквим похвалама нису му могли *омилиџи* ту скромну девојку (не *омилеџи*); Бауљао је по соби *ослейевџи* од блѣска неонке (не *ослейивџи*), али *Ослеџио* га је шилом (не *ослеџео*); Сведоци смо тога да је на пијаци све *џоскуџело* (не *џоскуџило*), али *Поскуџићемо* струју – најављују из ЕПС-а (не *џоскуџећемо*) итд.

У употреби су веома често глаголи изведени од придева са значењем боје: *бео/био/бијел, блед/блијед, жуџи, зелен, модар, џлав, џлавешан, румен, свешао/свијешао, сед/сијед, сив, џаман, црвен, црн, шарен* итд. и наставка за творбу *-(j)еџи*, којима се исказује да нешто или неко постаје одређене боје. Такође, и када ови глаголи имају неки од префикса, рецимо, *за-, из-, о-, џо-, џро-, раз-* и сл., и значе да је неко без ичијег деловања постао те боје, да је сам од себе добио неки колорит, срећемо исти наставак за творбу и следеће облике: *Забелела* је зора (не *забелила*); *Избледеће* успомене (не *избледиџи*); За трен *озеленеће* шуме (не *озелениће*); *Оседећемо* и ми (не *оседићемо*); *Поруменеће* образи (не *џорумениће*) и сл. Исто правило важи и када је глагол повратни и њиме се исказује да се неко или нешто истиче, издваја одређеном бојом, као: *Жуџели су се* сунцокрети (не *жуџили су се*); *Расџлавела се* љубичица (не *расџлавила се*); *Свешлео се* излог (не *свешлио се*); *Зацрвенеће се* образи (не *зацрвениће се*); *Прошаренела се* улица од новогодишњих украса (не *џрошаренила се*).

За разлику од глагола са значењем 'поста(ја)ти одређене боје', за глаголима изведеним од ових придева са значењем '(у)чинити да неко/нешто постане одређене боје', тј. '(о)фарбати, (о)бојити у одређену боју' ипак не посежемо тако често, можда баш због чињенице што обично користимо последњу поменуту конструкцију када желимо да саопштимо тај садржај. Но, правило каже, било да се овакви глаголи употребљавају са префиксом или без њега, они имају наставак *-иџи*. Дакле, исправно је само: *Обелили* смо (окречили) кућу (не *обелели*); *Избледила* је фармерке (не *избледила*); *Озеленила* је сукњу седећи на трави (не *озеленела*); *Нарумениће* образе и *џосвешлиће* косу за следећи излазак (не *наруменеће* и *џосвешлеће*); *Оседиће* ме бриге, али нећу никога *оцрнџи* (не *оседеће* и *оцрнеџи*) и сл.

Исто тако, и када желимо да саопштимо да смо на себе нанели неку боју, да смо себе обојили, употребићемо повратни глагол са наставком *-иџи*: Опет ћеш *се набелиџи* поред тога зида (не *набелџи се*); *Ужуџила се* једући кувано јаје (не *ужуџела се*); *Заџамниле се, уцрнџиле се* девојке том зимском одећом, па многи једва чекају пролеће, кад ће *се* опет *уцарениџи* (не *заџамнеле се, уцрнеле се* и *уцаренџи се*) и сл.

Међутим, како је језик жива, динамична материја, подложен је променама. У њему је видљиво застаревање и повлачење једних јединица или облика, ширење других, те паралелна употреба јединица са истом вредношћу. Тако

се издваја група глагола код којих је и у значењима 'поста(ја)ти онаквим што значи придев у основи' преовладао наставак *-ићи* и постао доминантан, па су ове варијанте прихваћене као правилне. Ово важи код глагола насталих, рецимо, од придева *мајџор*, *слаб*, *сџар* и сл.: Знала је да ће у туђој земљи брже *мајџорићи* и *слабићи*; *Сџарили* су из дана у дан итд. Када се ови глаголи јаве са префиксима, нпр. *за-*, *из-*, *о-*, *џо-* и сл., у језичкој пракси се могу срести и варијанте са наставком *-(ј)ећи*, које нису неправилне, али се сматрају споредним, дакле: *Омајџореће* од бриге пре времена (поред обичнијег *омајџориће*); Лекар ми је саветовао да морам *ослабећи* (поред обичнијег *ослабићи*); *Осџаресмо* од нашег последњег сусрета (поред обичнијег *осџарисмо*) итд. Дакле, глаголи попут ових истим обликом исказују оба значења, нпр., *мајџорићи* 'постајати матор': *Мајџорила* је упадљиво откад јој је син отишао у Америку, и 'чинити маторим': *Мајџорила* га је та погрбљеност и похабана одећа; *ислабићи* 'постати слаб': *Ислабивши* у дугој болести, већ неко време не може на ноге, и 'учинити слабим': Удари ветра су *ислабили* бедеме и сл.

Дублети, тј. равноправне варијанте допуштене су код глагола *џњилећи/џњилећи* и *џњилићи*, *џрулећи/џрулећи* и *џрулићи*, који значе 'постајати џњо, труго'. Наравно, дублети су и када имају префикс: У воћњаку су крушке *џњилеле/џњилеле*, а ако их не покупите, *исџрулеће/исџрулиће* убрзо.

Глаголи настали од придева који се завршавају на *-ав*, попут *блесав*, *лабав*, *млиџав*, *мрџав*, *ћелав*, *ћоџав*, *ћорав*, имају наставак *-ићи* и када значе 'поста(ја)ти блесав, лабав итд.' и 'учинити блесавим, лабавим итд.'. Тако ћемо рећи: Он се све време *блесавио*, као и Није успео и мене *зблесавићи*; Образи су јој *омлиџавили*, као и Не вуците деци уши. *Измлиџавићеће* их скроз; *Омрџавила* је много, као и *Омрџавиле* су је велике бриге; *Оћоџавио* је од тих ципела, као и Те ципеле су га *оћоџавиле* итд. Облици попут *олабавео*, *омрџавео* у значењу 'постати лабав, мршав' у примерима: *Олабавела* је копча на ципели; Много је *омрџавела*, представљају секундарне (споредне) варијанте и још увек су нормативно прихватљиви.

Међутим, има и оних глагола насталих од придева који значе 'поста(ја)ти онаквим што значи придев' а да су им правилни само облици са наставком *-ићи*, као што су: *доцнићи*, *(за)каснићи*, *раскрујнићи (се)*, *оџромнићи*, *џразнићи (се)* и сл.: Сваког дана је све више и више *доцнила*, *каснила*, иако су јој напоменули да не сме више ни минут *одоцнићи*, *закаснићи*; *Раскрујниће се* и разбокорити божури итд. Дакле, овде нема разлике између глагола када значе 'поста(ја)ти некакав' и '(у)чинити некаким', као: *Празниле су се* улице након знака за узбуну, као и Војска је *џразнила* све на шта је наишла; Угојио се и потпуно *оџромио*, као и Килограми су га *оџромили* и сл.

Од значења зависи и наставак код још неких глагола. Тако, треба употребљавати глаголе *којнећи/којњећи*, *искојнећи/искојњећи*, *окојнећи/*

окојњеџи ако желимо исказати значење 'нестајати; ишчезавати, топити се, тј. нестати; ишчезнути, истопити се', а глаголе *којниџи*, *искојниџи*, *окојниџи* за значење '(у)чинити да нешто нестане, ишчезне, истопи се': Њена лепота је *којнела* (не *којнила*); Снегови су временом *окојнели* (не *окојнили*), али Порази су је *којнили* (не *којнели*); Сунце је *окојнило* ледене брегове (не *окојнело*). У значењу 'добити(ја)ти кору' правилно је само: *кор(ј)еџи* (*се*), *закор(ј)еџи се*, *окор(ј)еџи (се)*, *скор(ј)еџи се*. Међутим, када глагол значи '(у)чинити да нешто добије кору', исправно би било једино: *кориџи*, *закориџи*, *окориџи*, *скориџи*. Разлику показују следећи примери: Лубенице ће ускоро *окореџи* (не *окориџи*); *Скорела се* крв (не *скорила се*), али Недаће су *окориле* њено срце (не *окореле*); Суша је *скорила* земљу (не *скорела*). Док је правилно само *смрд(ј)еџи* у значењу 'одавати смрад': Од буђи је *смрдела* соба (не *смрдила*), норма препоручује да треба разликовати глаголе *засмрд(ј)еџи*, *усмрд(ј)еџи се* у значењу 'почети одавати смрад, почети смрдети' од *засмрдиџи*, *усмрдиџи* у значењу 'учинити да нешто одаје смрад': Осетили смо да је *засмрдео* дим напољу (не *засмрдио*), али *Засмрдиле* су воду сумпором (не *засмрдели*); *Усмрдела се* у тој кафани пуној дима (не *усмрдила*), али Ширио се мирис пржене рибе и потпуно јој *усмрдио* косу и одећу (не *усмрдео*). Наспрам повратног глагола *сџид(ј)еџи се* у значењу 'осећати стид' није уобичајен глагол са наставком *-иџи*, који би значео 'чинити да неко осети стид': Никада *се* није *сџидела* својих предака (не *сџидила*). Ипак, код глагола са префиксима треба облички разликовати *засџид(ј)еџи се*, *џосџид(ј)еџи се* 'осетити стид, почети се стидети' од *засџидиџи*, *џосџидиџи* 'учинити да неко осети стид', као у примерима: Дечак *се засџидео* пред лепом девојчицом (не *засџидио се*); *Посџидевџи се* пред непознатим људима, једва је говорила (не *џосџидивџи се*), али Може ли га тај лапсус бар мало *засџидиџи* (не *засџидеџи*); Иако је на све начине покушао, није га *џосџидио* пред супарником (не *џосџидео*).

Велика је група глагола на *-(ј)еџи* код којих су облици према глаголима на *-иџи* неправилни без обзира на то шта ови глаголи значе. Такви су углавном неизведени глаголи и малобројни глаголи настали од именица, као и ти исти глаголи када се употребе са префиксима, као: *за-*, *из-*, *на-*, *о-*, *џо-*, *џре-*, *џри-*, *џро-*, *раз-*, *у-*, *уз-* итд. Дакле, треба водити рачуна о томе да се употребљава: *бд(ј)еџи*, *бдео*–*бдела* (ијек. *бдио*–*бдјела*), *бд(ј)ећу*, *џребд(ј)евџи*, *џробд(ј)ех*, а не *бдиџи*, *бдио*–*бдила*, *бдићу*, *џребдивџи*, *џробдих* итд. Ово треба имати на уму у промени следећих глагола: *болеџи/бољеџи*, *вид(ј)еџи*, *волеџи/вољеџи*, *врв(ј)еџи*, *вреџи*, *врџи(ј)еџи*, *џор(ј)еџи*, *џрм(ј)еџи*, *желеџи/жељеџи*, *жуд(ј)еџи*, *завид(ј)еџи*, *зреџи*, *изволеџи/извољеџи*, *киџи(ј)еџи*, *киџиџи(ј)еџи*, *лебд(ј)еџи*, *леџи(ј)еџи*, *милеџи/миљеџи*, *одолеџи/одољеџи*, *џламџи(ј)еџи*, *свид(ј)еџи се*, *сврб(ј)еџи*, *снабд(ј)еџи*, *џрџи(ј)еџи*, *увид(ј)еџи*,

чилеџи/чиљеџи, *џиџед(ј)еџи* итд. Дакле, исправно је, нпр.: *Заболела* га је рука (не *заболела*); *Видевџи* Марију на улици, кренуо јој је у сусрет (не *видивџи*); Вода за кафу је *џроврела* (не *џроврила*); Чим је *заџрмело*, деца су утрчала у кућу (не *заџрмило*); Воће је *сазрело* (не *сазрило*); Млеко ће ми *искиџеџи* (не *искиџиџи*); Птице *долеџеше* на кров (не *долеџиџе*); Беба је *одмилила* из кревета (не *одмилила*); Њеном осмеху нико није могао *одолеџи* (не *одолиџи*); Баш ми *се џосвидео* тај ланчић (не *џосвидео се*); Шта све није *џреџриџела* док је чекала вести (не *џреџриџила*); Лагано ми је *иџчилео* из сећања (не *иџчилио*); Ако смањите трошкове, *уџиџедеџеџе* за летовање (не *уџиџедиџеџе*) итд.

За глаголе *вредеџи* и *седеџи* може се успоставити различита норма у зависности од тога да ли је посредни екавски или ијекавски изговор. У ијекавском изговору ови глаголи гласе *вриџеџеџи* и *сјеџеџи*, па је могуће разједначавање рефлекса јата у застопним слоговима. Тако се фонетским путем добијају варијанте *вриџеџиџи* и *сјеџиџи*. Зато у ијекавском варијанте на *-иџи* припадају стандарду, док су у екавском оне некњижевне. Дакле, овако би гласили примери употребе: Та је књига много *вредела* (не *вредила*) ијек. *вриџеџела/вриџдила*; *Преседеџе* (не *џреседиџе*) ијек. *џресјеџеџе/џресјеџиџе* мајка крај дечије постеље читаву ноћ. Такође, и за глагол *мрзеџи* важе иста правила: у екавском је само *мрзеџи*, *замрзела* и сл., док у ијекавском, поред *мрзеџиџи*, *замрзела*, смемо употребити и *мрзиџиџи*, *замрзила* и сл.: Није је *мрзела* (не *мрзила*) ијек. *мрзела/мрзила* док није схватила да је неискрена. Отада ју је *замрзела* (не *замрзила*) ијек. *замрзела/замрзила*.

Издваја се група неизведених глагола и глагола насталих од именица код којих су варијанте на *-(ј)еџи* и *-иџи* дублети. Такви су следећи глаголи и њихове префиксирани творенице: *бубреџи* и *бубриџи*, *дажд(ј)еџи* и *даждиџи*, *џуџи(ј)еџи* и *џуџиџи*, *сџреџи(ј)еџи* и *сџреџиџи*, *џреџереџи* и *џреџериџи*, *(х)лаџи(ј)еџи* и *(х)лаџиџи*, *џвилеџи/џвилеџи* и *џвилиџи*, *џум(ј)еџи* и *џумиџи* итд. Дакле, дозвољено је: Пасуљ је у води *набубрео/набубрио*; Јесен је, па је цео дан *даждело/даждило*; *Проџуџела/џроџуџила* је ружа; *Сџреџеџе/сџреџиџе* док год не добије испитне резултате; *Заџреџерело/заџреџерило* ми је нешто у стомаку кад се огласило звоно за почетак часа; *Излаџео/излаџио* је потпуно; Сигурно ће од муке *џроџвилеџи/џроџвилиџи*; Као да је *џумело/џумило* нешто у купатилу итд.

Такође, варијанте на *-(ј)еџи* и *-иџи* могу бити дублетне код неких глагола у оним значењима у којима је глагол непрелазан, док је за прелазни глагол резервисана само она на *-иџи*. Рецимо, дублети су глаголи *в(ј)еџреџи* (*се*) и *в(ј)еџриџи* (*се*) у значењу 'прелазити у гасовито стање, испаравати, губити се' и *изв(ј)еџреџи* и *изв(ј)еџриџи* у значењу 'прећи у гасовито стање, испарити, изгубити се': Мирис дувана *веџрео/веџрио* је споро; Алкохол је

извей̄рео/извей̄рио. Међутим, уколико се употребљава са значењем 'про)читити помоћу ветра, ваздуха', исправно је само *в(ј)еј̄рӣӣи*, *изв(ј)еј̄рӣӣи*, *й̄ров(ј)еј̄рӣӣи*: Увек је пред зиму и у пролеће *вей̄рила* ћилиме; Не можемо *й̄ровеј̄рӣӣи* кућу од тог смрада.

Употреба неправилних облика према глаголима на *-(ј)еј̄ӣи* уместо стандардних облика глагола на *-ӣӣи* није раширена као њој супротна претходно описана појава. Таква огрешења о норму нису бројна, али се могу срести у текстовима који припадају српском књижевном језику. На неправилне облике према глаголима на *-еј̄ӣи* треба обратити пажњу код следећих глагола и глагола насталих префиксима од њих: *вирӣӣи*, *висӣӣи*, *џлумӣӣи*, *жмурӣӣи*, *зјај̄ӣӣи*, *зурӣӣи*, *јездӣӣи*, *корӣӣӣи*, *мислӣӣи*, *й̄ӣљӣӣи*, *радӣӣи*, *цаклӣӣи*, *цр̄ӣӣӣи*, *цурӣӣи*, *чамӣӣи*, *чкӣљӣӣи* (*цкӣљӣӣи*, *џкӣљӣӣи*) итд. Дакле, треба говорити и писати само, рецимо: Тог тренутка *й̄ровирӣла* је кроз прозор (не *й̄ровирела*); Са дрвета *висӣли* су плодови (не *висели*); Добила је громогласан аплауз пошто је бриљантно *одџлумила* госпођу министарку (не *одџлумела*); Мајка га је благо *й̄рекорӣла* што не учи граматику (не *й̄рекорела*); *Пӣљо* је бесомучно и њу (не *й̄ӣљео*); *Исц̄ирӣћемо* све могућности (не *исц̄ирӣћемо*); Та вест је *й̄роцурӣла* у етар несмотреношћу новинара (не *й̄роцурела*) итд. У ијекавским текстовима треба обратити пажњу код глагола *й̄уж̄ӣӣи*, *чинӣӣӣи*, те треба употребљавати: Дјевојка је *й̄уж̄ила* за лијепом хаљином, иако је све *учинила* да је не поцијепи (не *й̄уж̄јела* и *учӣњела*).

Код неких глагола на *-ај̄ӣи* варијанте на *-(ј)еј̄ӣи* могу се сматрати дублетима, а на *-ӣӣи* неправилним, као код: *букӣај̄ӣи*, *бук̄ћем* и *букӣим* и *букӣеј̄ӣи*, *букӣим*; *звр̄кӣај̄ӣи*, *звр̄к̄ћем* и *звр̄кӣим* и *звр̄кӣеј̄ӣи*, *звр̄кӣим*; *јек̄ӣај̄ӣи*, *јек̄ћем* и *јек̄ӣим* и *јек̄ӣеј̄ӣи*, *јек̄ӣим*; *кӣӣај̄ӣи*, *кӣӣћем* и *кӣӣим* и *кӣӣеј̄ӣи*, *кӣӣим*; *й̄реј̄ӣај̄ӣи*, *й̄реј̄ӣћем* и *й̄реј̄ӣим* и *й̄реј̄ӣеј̄ӣи*, *й̄реј̄ӣим*; *цеј̄ӣај̄ӣи*, *цеј̄ӣим* и *цеј̄ӣеј̄ӣи*, *цеј̄ӣим*; *ћуј̄ӣај̄ӣи*, *ћуј̄ӣим* и *ћуј̄ӣеј̄ӣи*, *ћуј̄ӣим* 'не говорити' (док је у значењу 'осећати' правилно само *ћуј̄ӣ(ј)еј̄ӣи*). Све ово важи и када имамо префиксиране глаголе, као у примерима: Све је у њему *зацеј̄ӣало/зацеј̄ӣило* (не *зацеј̄ӣило*); Мислила је да ће јој *й̄рећуј̄ӣај̄ӣи/й̄рећуј̄ӣеј̄ӣи* грешку (не *й̄рећуј̄ӣӣи*).

Триплете норма дозвољава код глагола: *сјакӣај̄ӣи/сјакӣ(ј)еј̄ӣи/сјакӣӣӣи*, *й̄уӣњ̄ај̄ӣи/й̄уӣњ̄еј̄ӣи/й̄уӣњ̄ӣӣи*, *џкрӣај̄ӣи/џкрӣ(ј)еј̄ӣи/џкрӣӣӣи*, као: *засјакӣале/засјакӣеле/засјакӣиле* токе на прсима; Небом је *й̄рој̄уӣњ̄ао/й̄рој̄уӣњ̄ео/й̄рој̄уӣњ̄ио* авион; Ситни кораци су *џкрӣј̄али/џкрӣј̄ели/џкрӣј̄или* у снегу.

Ретки су случајеви у којима су облици од глагола на *-ај̄ӣи* неправилни према правилним облицима на *-(ј)еј̄ӣи*, као: *Шуј̄јела* је све време (не *шуј̄јала*); Одједном је *заџуј̄јела* (не *заџуј̄јала*). Но, овај глагол је карактеристичан за ијекавско изговорно подручје.

Најзад, норма каже да су варијанте на *-(j)еџи* и *-иџи* и облици према њима, као код: *дрхџи(j)еџи*, *звечеџи* и *звечџи*, *звижд(j)еџи* и *звиждџи*, *јечеџи* и *јечџи*, *шайџи(j)еџи* и *шайџџи*, *шуџи(j)еџи* и *шуџџи* неправилни, а да су правилни само глаголи на *-аџи*: *дрхџаџи*, *звечаџи*, *звиждаџи*, *јечаџи*, *шайџаџи*, *шуџаџи*, што се односи и на ове глаголе с префиксима: *Задрхџала* је од хладноће (не *задрхџела*, *задрхџила*); *Звечала* су у лонцу недокувана зрна пасуља (не *звечела*, *звечила*); *Звиждао* је идући улицом (не *звиждео*, *звиждио*); *Сву ноћ је јечала* од јаких болова (не *јечела*, *јечила*) итд.

Још нешто: код ових глагола треба имати на уму: радни глаголски придев у придевској служби (као атрибут, део именског предиката итд.) има облик на *-ео*, *-ела*, *-ело* (ијек. *-ио*, *-јела*, *-јело*) и од оних глагола који као предикати имају наставак *-иџи*: *Славина се олабавила*, али *олабавела* славина; *мајка је осџарила*, али *осџарела* мајка; *вест је закаснила*, али *закаснела* вест итд.

■
Александар Лома

НАДА ТВРДА КАО ЧЕЛИК

Наше школство проистекло је, у крајњој линији, из класичног, грчко-римског образовања, те је стога разумљиво што је реч *школа* грчког, а *лекџира* латинског порекла. Етимолошки, грчко *skholē* је 'доколица', у смислу растерећености од дневних обавеза која оставља време за учење, а латинско *lectura* значи 'оно што треба читати'. Данас се под школском лектиром разуме избор из књижевности на матерњем језику као обавезно штиво у основним и средњим школама. Пошто је језик матерњи, ту, дакле, не би требало да има језичке препреке у разумевању текста. Међутим, сви ђаци се читајући школску лектуру код неких писаца ређе, код других чешће спотичу и бивају приморани да посегну за речником мање познатих речи и израза придодатим на крају књиге. Ако је утеха, то је тако од самих почетака школства. Стари Грци су у свом образовању за основну лектуру имали Хомера, чији је језик већ у класично доба био толико удаљен од њиховог свакодневног говора да су многа места могли разумети само помоћу коментара званих „схолије”, у којима су сабрана тумачења појединих хомерских речи и пасуса, потекла из пера првих филолога, јер је управо приближавање архаичног језика хомерских спева читавоцима било родно место науке које се зове филологија. То посредништво није сметало младим старим Грцима да у

пуној мери доживе лепоту „Илијаде” и „Одисеје”, па не би требало да сме-та ни нама данас, ако наше народне песме или Његоша не можемо читати без мање или веће помоћи речника.

Кад кажем „данас”, мислим добрих пола века уназад, укључујући и сво-ју генерацију. Сећам се проблема који сам имао са стихом из „Горског ви-јенца”, у писму везира Селима владики Данилу: *Пучина је сѣока једна ѓрдна*. У мојој младој глави, он се повезао са другим штивом из лектире, Анђелијином песмом из драме Лазе Костића „Максим Црнојевић”, где се морски валови поистовећују најпре са коњима: *Еј, љусѣо море! Еј, љусѣи вали! / Поносни белѣци, срчани ждрали!*, а онда и са овцама: *сви би ко јањци морем љолегли*; треба замислити пену на врху таласа као коњску гриву или јагњеће руно. Тако сам извесно време живео убеђен да је Његош употребио исту смелу метафору, поистовећујући умаласану површину отвореног мора – реч *ључина* знао сам само у том значењу – са крдом стоке у трку. Напокон сам сазнао да је Његошева *ључина* пејоративни аугментатив од *љук*, али не у оном значењу те речи које ми је било познато (војна јединица), него у ста-ријем и изворном „народ”, и да је приближан синоним нашем савременом *свејина*. Из пепела поетичне слике васкрсао је прави смисао.

Има у „Горском вијенцу” и других стихова који би код читалаца невичних језику његова времена и завичаја могли проузрочити сличне неспоразуме. Један од њих је у истом везировом писму: *Песницом се нада не расѣеже!* То је једна од максима чије низање даје особен печат Његошевом песничком изразу, ону непревазиђену меру мисаоне згуснутости и језгровитости је-зичког исказа. Шта је Његош овим стихом хтео рећи? Да се нада у нешто не може на силу одржавати? Но он у значењу ’нада’ употребљава друге речи. У „Горском вијенцу” налазимо двапут *надање*, по једном славенизам *надежда* и маскулиnum *наџ* (*Нада нема љраво ни у коџа* „Наде збиља нема ни у кога”). Но у стиху где говори о *расѣезању наде*, то није савремена књижевна реч, која се наглашава *наџа*, а Његош ју је могао изговарати *наџа* или *наџџа*. Тај стих треба читати: *Песницом се наџа не расѣеже*. У свом *Рјечнику* Вук бележи две нагласком и значењем различите именице: *наџа* и *наџа*. За ову другу каже да се тако у Црној Гори назива „оно што се додаје кад се *наџи*”, упућујући на синоним *наџо* ’челик’, а глагол *наџиѣи* објашња-ва овако: „Кад се *наџи* н. п. сјекира, онда се на оштрице њезино настави *наџа* (челика), па се послѣје истањи и изоштри”. Смисао нашег стиха је, дакле: „голом руком не може се растегнути, савити челик”: упозорење турскога великаша непокорним Црногорцима.

Реч је у обе варијанте само српска, хрватска и словеначка (слн. дијал. *наџо*, *наџ* f., *наџа* ’челик’), али је глагол забележен још у бугарском, старо-чешком, староруском и неким савременим руским дијалектима у значењу

’превлачити челиком гвоздени предмет, пре свега сечиво’. Ове речи изводе се од прасловенског глагола **na-děti*, у савременом српском *над(ј)ећи*, *над(ј)енући*, углавном са објектом *име*, *надимак*, док је првобитно значење било општије: ’ставити на нешто, надодати’; *надо* је изворно челични слој који се надомеће на обично гвожђе, *надићи* ’превлачити *надом* (о сечиву)’, одакле су се развила значења код именице ’челик’ а код глагола ’калити (о гвожђу)’. Тај стари словенски назив за челик свуда се изобичајио и очувао само као архаизам и дијалектизам. Код Срба и Хрвата потиснут је турцизмом *челик*; раније се употребљавао у том значењу латинизам *оцал*, *оцило*. Исти латински предлогак је и у француском *acier* /асј’е/, италијанско *acciaio* /аћ’ајо/, а на њега се, германским посредством, своди и данашња словеначка реч за челик *jeklo*. Руско *сталь*, женског рода (*Как закалялась сталь*, „Како се калио челик”, назив познатог романа Николаја Алексејевича Островског) јесте од немачког *Stahl* /штâл/, иста германска реч је дала и енглеско *steel* /стил/. У руском има и реч *булат* ’врста челика’, посведочена од око 1400. године, која долази и као лично име (песник *Булај* Окуцава) и као презиме, а изводи се из персијског посредством неког од турских језика. Иста реч изгледа да је постојала и у старом српском језику, будући да је лично име *Булај* посведочено још у XIV веку у Дечанској хрисовуљи, а данас постоје презимена *Булај* и *Булајовић* упоредо са *Челик*, *Челиковић*. За разлику од *челик*, **булај* би био ранији, предосмански турцизам.

Док Његошево *йучина* из нашег првог примера, изведено у погрдном значењу од *йук*, старосрпски *йлк* ’народ’, етимолошки нема ништа заједничко са *йучина* ’отворено море’, где у није од вокалског *л* него од прасловенског задњег назала **o*, а корен је као у *йући*, *йуцайи* у значењу ’ширити се’ (*йуца видик*), реч *нада* састоји се из истих етимолошких елемената као *нада*, *надо* ’челик’: предлога (преверба) **na-* и глаголског корена прасл. **dě-* од праиндоевропског **dhē-* ’стављати, чинити’, само не у дословном, него у пренесеном значењу. Српско *нада* вероватно је настало контракцијом (стежањем) од облика посведоченог у другим словенским језицима **na-děja*, где је у другом делу проширена глаголска основа **dě-ja-ti*; варијанта изведена од редуликоване основе презента *ded-* **nadedja* дала је црквенословенско *надежда*, које се у прошлости употребљавало и код нас као књижевна реч и крштено женско име, а у руском је потиснуло домаћи лик *надѣжа*. Значење ’надати се’ развило се из ’полагати на нешто’, уп. данашњи израз *йолацайи наду* у *нешйю* који је калк (дослован превод) немачког *Hoffnung in etwas legen*.

КАД МИШЉАХ (ДА ЋУ) УМРЕТИ

У елегији Бранка Радичевића *Кад млидија умреџи* има архаизама који захтевају објашњење, али један од њих изазива највише недоумица код данашњих ученика. То је лексема из назива песме дата у облику *млидија*, а која је и фонетска, и морфолошка, а за понеког и семантичка непознаница.

Облик *млидија*[x] јесте 1. лице једнине имперфекта глагола *мниџи* – 'мислити'. Правилан, књижевни облик имперфекта гласи *мнидијах* (поред *мњах*), док је овај који је употребио Бранко – дијалектизам. Бележи га, додуше, и Вук у *Рјечнику*, али га савремена норма не прихвата. Нису све особине народног говора ушле у књижевни језик. Ово је једна од њих, која се среће и код књижевника чије је дело у темељима савременог књижевног језика, као што је Бранко Радичевић. Нагомилавање носних елемената доводи у дијалектима често до разједначавања сугласника тако што један од њих губи назалност. Група *мн* из *мниџи*, *мнидијах* и сл. прогресивном дисимилацијом прешла је у *мл*, као и у дијалектизму *млоџо* добијеном од *мноџо* (сличну појаву имамо у *џумно* > *џувно* и *џамница* > *џавница*, само што је дисимилација овде регресивна). Облик без *x* такође је одлика народних говора.

Глагол *мниџи* стара је свесловенска и прасловенска реч настала од корена **men* 'мислити', који је сачуван у добро знаним лексемама: *џомен*, *џоменуџи*, *џомиџаџи*, *џамеџи*, *џамџиџи*, *мњење* и др. Речи од овог корена има и у другим индоевропским језицима, као нпр. у: грчком *mimnesko* 'опомињем', латинском *temini* 'опомињем се', *mens* 'памет', немачком *mahnen* 'подсетити', литавском *atmintis* 'памет'.

Потврде за глагол *мниџи* у српској писаној традицији налазимо од Светога Саве. У XIX веку он је још увек у живој употреби. Вук га је забележио у бројним народним песмама: Нађе старац сандук од олова / *млидијаше* у њему је благо (*Наход Симеун*); Кад сам тебе цуру поклонио, / Ја сам *мнио* да си јунак бољи (пример из *Рјечника*). Кочићев јунак из *Јазавца љред судом* каже: Ја *млим*, жено, у окружни [суд ћу ићи], јер је штета велика, а Змај у *Певанији*: Ибра гледа, па у себи *мније*: Што л' ме Алах њему дао није. У другој половини XX века, међутим, ову лексему користе још само поједини писци из стилских разлога. Тако Црњански у *Сеобама*, дочаравајући и језиком време о коме пише, даје патину своме изразу употребљавајући и лексеме попут *мниџи*: Он, Петар, *мни* да треба да оде до Трифуна и да му каже да не срамоти фамилију. Кад те узех, *мних* да си већ жена, ал' ти жена ниси. Него девојчурак у жени. Из свакодневног говора ова реч је готово потпуно нестала. Заменио ју је глагол *мислиџи*.

Радичевићеву песму, савременим језиком речено (а употребљавајући песникове речи), могли бисмо назвати *Кад мишљах (да ћу) умрејџи* или, с обзиром на то да је и имперфекат изашао из свакодневне употребе – *Кад сам мислио (да ћу) умрејџи*.

■
Весна Ломџар

НЕ МОГУ ИЛИ НЕ МОГУ?

Како треба изговорити прво лице једнине одричног облика презента глагола *моћи* у реченици *Не моџу данас да дођем код њебе?*

Данас се чује и *Не моџу данас да дођем код њебе*, с акцентом на глаголу, али и *Немоџу данас да дођем код њебе*, с акцентом на одричној речци. Ово друго чешће је код млађих говорника. А који је од ова два облика правилан?

Поћи ћемо од правила које важи за преношење акцента на проклитике (у овом случају на речцу *не*).

На речцу *не* (која служи за образовање одричног облика глагола) акцент се преноси само ако је СИЛАЗНИ!

Дакле:

Ако је акцент узлазни, НЕ ПРЕНОСИ СЕ!	Ако је акцент силазни, ПРЕНОСИ СЕ!
<i>живџм</i> → не <i>живџм</i>	<i>воџм</i> → не <i>воџм</i>
<i>жџлџм</i> → не <i>жџлџм</i>	<i>раџм</i> → не <i>раџм</i>

Пошто глагол *моћи* у првом лицу једнине презента има краткоузлазни акцент (*ја моџу*), у одричном облику нема преношења акцента на речцу *не* (*ја не моџу*). Откуда онда погрешан облик са пренетим акцентом? Вероватно је у питању аналогија према трећем лицу множине (*они моџу*, па зато и *они не моџу*).

Правилно	Неправилно
<i>ја не моџу</i>	<i>ја немоџу</i>
<i>они немоџу</i>	<i>они немоџу</i>

И кад год се колебамо око преношења акцента на речцу *не*, сетимо се овог једноставног правила. Оно ће нам помоћи да разрешимо дилему да ли се, на пример, у одричном облику глагола *умејџи* акцент преноси на речцу или не.

КАКО ЗОВЕМО СИМБОЛ @?

Експанзија компјутерске технологије, подстакнута информатичком и технолошком револуцијом у другој половини XX века, условила је велики напредак у свакодневном животу, али и извесне промене у језику које се највише огледају у приливу великог броја нових стручних речи. Лексика из области компјутерске технологије представља један од најраспрострањенијих терминолошких система, не само у вокабулару њених професионалних корисника већ и као део општег лексичког фонда већине корисника ове технологије. О томе колико су компјутерски термини постали део разговорног стила сведоче и текстови новина и часописа, као и језик медија, где се свакодневно сусрећемо са десетинама примера употребе ове лексике. Под терминолошком лексиком из области компјутерске технологије подразумевамо (у ширем смислу) називе различитих компанија, програма, сајтова (властита имена) – *Виндоус*, *Фејсбук*, *Мајкрософт*, *Ејл*, *Јуџуб/Јуџуб*, *Ворд*, *Ексел*; називе различитих компоненти и појмова везаних за рад компјутера – *дискеј*, *хардвер*, *софтвер*, *хард-диск*, *шћамјач*, *миш*, *ћасћайура*; називе појмова који су у вези са радом оперативних система, интернетом и комуникацијом преко интернета – *вај-фај*, *даунлоуд*, *онлајн*, *имејл*, *ајачмени*, *веб-адреса*, *шеровајћи*, *ајдејћи*; називе компјутерских команди – *енћер*, *шћфћ*, *бексћејс*. Као што видимо, начин формирања компјутерске терминологије у српском језику углавном се заснива на преузимању мање или више адаптираних термина из енглеског језика, што намеће проблеме како прилагодити ове нове речи фонолошким, морфолошким и правописним правилима српског језика као и питање одређивања њиховог статуса и места у лексичком систему.

Компјутерску терминологију одликују, пре свега, неуједначена, несистематизована и недовољно прецизно дефинисана правила употребе, што подразумева честе недоумице у вези са правилним изговором, писањем, али и значењем појединих термина. Међутим, један од најфреквентнијих проблема у области правилне употребе ових термина на плану значења и изговора, чак и код професионалних и верзираних корисника информатичке технологије, препознајемо у употреби симбола @, који представља интегрални део свих имејл адреса на свету. Српски језик у овоме није изузетак, пошто се сличан проблем намеће у свим већим светским језицима, чега није поштеђен ни енглески језик, из кога потиче најдоминантнији фонд компјутерских термина. Семиотичка природа симбола @ условила је тенденцију најразличитијег именовања овог знака које се разликује од народа до народа и од културе до културе. Заједничко овим називима је то што се одговарајући

језички еквивалент за овај знак најчешће тражи управо у неким појмовима са којима симбол @ има, пре свега, визуелне сличности, што неретко резултује сликовитим називом.

У широку употребу, која је данас позната већини корисника интернет комуникације, симбол @ ушао је 1971. године, када је компјутерски научник Реј Томлинсон (Ray Tomlinson) покушао да нађе решење како да повеже компјутерске програмере једне са другима. Његов изазов састојао се у проблему како насловити поруку коју пише један корисник и која се преко мреже шаље на други компјутер. Адреси је требало засебно име и име компјутера који може да користи више корисника. Тако је Реј Томлинсон одлучио да искористи симбол @ који је послужио да раздвоји те две адресе, а главни критеријум при одабиру баш тог симбола био је у његовој малој распрострањености у програмима и оперативним системима, тако да није било опасности да га програм помеша са неким другим симболом.¹ На тај начин је савремена употреба овог симбола постала карактеристична за именовање имејл адреса, нпр. pera.peric@yahoo.com, што би значило да је корисник под називом [pera.peric](mailto:pera.peric@yahoo.com) лоциран (енг. *located at, directed at*) на сајту yahoo.com, а симбол @ постао је део свих компјутерских тастатура.

Иако се усталио у савременој интернет комуникацији, историја симбола @ заправо сеже далеко у прошлост. Према једној теорији, знак је настао као трговачки стенографски симбол за „eachat” (*сваки засебно*) и графички је подсећао на мало слово *a* унутар малог слова *e*, да би се разликовало од другог симбола „ет” (*at*) које је представљено само словом *a* или речју „per”. На пример, цена од 12 јабука @ \$1 била би 12 долара, док би цена 12 јабука „ат” \$1 била 1 долар. Друга теорија у вези са настанком овог симбола везује се за средњовековне монахе и скраћенице коју су користили за латински предлог *ad* (на, према, од, о) уз број. Скраћеница се користила пре свега да би се уштедели простор и мастило у условима када су се књиге ручно преписивале и умножавале, а поменути предлог био један од најчешће употребљаваних. По овој теорији знак је настао тако што се велико латинично *D* писало обрнуто, и то тако што би се писало преко слова *a*. Први историјски документ који садржи овај симбол у комерцијалној употреби је шпански *Taula de Ariza*, регистар који означава пошиљку пшенице од Кастиље до Арагона 1448. године, а спомињу се и извори који наводе да га је први пут у документима употребио извесни Франческо Лапи, фирентински трговац, који га је користио да означи јединице вина које су се звале амфоре, и које су се отпремале у великим глиненим посудама. Тако се у италијанском језику симбол @ интерпретира тако да значи *амфору*, јединицу тежине која се базира на

¹ Извор: <http://www.smithsonianmag.com/science-nature/the-accidental-history-of-the-symbol-18054936/?no-ist>

капацитету стандардне амфоре (посуде), али и јединицу са значењем „по цени од”. С друге стране, симбол се у шпанском и португалском већ дуго користи као абривијација за *аробу* (*arroba*), што је јединица тежине еквивалентна тежини од око 11,5 килограма, а изведена је од арапског израза за једну четвртину који се изговара *ar-rub*.² На основу ових значења, у савременом енглеском језику симбол @ је добио и комерцијалну употребу у рачуноводству и економији са значењем „по цени од” (*at the rate of*), али се данас ретко користи у финансијским документима. Једна необична граматичка употреба овог симбола односи се на родно неутралне речи у шпанском и португалском језику, као што су оне које означавају скуп људи, рецимо *amigos*. У случају да постоји потреба да се покаже родно неутрална природа скупа у коме се налазе и мушкарци и жене, може се уместо граматичког наставка за мушки род *-os* или женског *-as* написати *amig@s*.

Чињеница да нема јединствене речи у енглеском језику којом би се овај симбол назвао условила је и често коришћење француске речи *arobase* или творбе нових речи као што су *asperand*, *ampersat* или *apetail*, али ниједна од њих није доживела раширену употребу. Тако је у француском, шпанском и португалском назив за овај симбол данас *ароба* (франц. *arobase*; шпан. *arobata*; пор. *arroba*), по наведеној позајмљеници из арапског, док се у енглеском језику усталио назив „ет” у значењу „на” (*at*, скраћено од *at the rate of*). Већина светских језика прихватила је овакав начин изговора симбола @ (*eī*) у званичној комуникацији, међутим, у разговорном стилу и претежно жаргонском регистру могу се наћи и други називи. Тако у белоруском, украјинском и италијанском откривамо да се овај симбол зове и *џуж*. У језицима као што су африканс, холандски и румунски називају га и *мајмунов реј*, или *мајмунче* у пољском, а у данском и шведском *слонова сурла*. У јерменском је познат и као *шїиене* (*shnik*), у финском као *мачји реј* (*kissanhäntä*), у немачком као *мајмун-џаук* (*Klammeraffe*), у грчком као *џушчица* или *џаче* (*παπάκι, παράκι*), у руском као *џас* (собака), а у мађарском *џрв* (*kukac*). У понеким језицима назив овог симбола пренео се са назива хране карактеристичког изгледа, па га тако у чешком и словачком зову по укисељењој риблијој ролници *zavináč*, а у хебрејском *шїїрудла*. Такође, актуелни су и описни називи овог симбола, па тако у кинеском он може бити познат и као *џуан а* (заокружено а) или *џиа а* (чипкасто а), у норвешком као *закривљена алфа* (*krøllalfa*), у бугарском *лоше најисано а* (кљомба) а у вијетнамском као *савијено а* или *искривљено а*. Такође, у Морзеоу азбуку овај симбол је унет 2004. године са посебном наменом за диктирање имејл адреса и познат је као комбинација кода А и кода Ц (·---·). Ово је једина промена која је у ову азбуку унета још од Првог светског рата.

² Извор: http://en.wikipedia.org/wiki/At_sign#cite_note-asperand-3

На основу онлајн анкете коју смо спровели на Фејсбуку у језичкој групи „Сваки дан по једно правило из области језичке културе” (која броји више хиљада чланова који свакодневно учествују у постављању и решавању различитих језичких недоумица), закључили смо и да су и у српском језику актуелни различити називи за овај симбол. Иако га већина корисника назива по енглеској скраћеници „ет” (у неким случајевима користећи варијанту „ета”), испитаници су се ипак одлучили и за називе: *мајмун*, *мајмунче*, *мајмунско а*, *манки* (енг. *monkey*, мајмун), *манки а*, *слонче*, *слоновска сурла*, *слонново уво*, *свињско уво*, *мала љајка*. Поједини називи су сликовити (*вирић*), други су описни (*а у кружићу*) или експресивни (*лудо а*), а и овде налазимо храну као изворну мотивацију за пренос назива (*бурек*), као и називе који показују несигурност корисника у погледу значења овог симбола, са упућивачким детерминатором (*оно а* или *онај знак*).

Ова анкета, као и примери називања симбола @ у различитим светским језицима, показују нам да је у процесу номинације овог симбола најактивнији механизам у коме се трансфер назива врши према физичкој сличности са неком животињом (*мајмун*, *слон*, *љуж*) или делом тела животиње који има карактеристичан савијени изглед (*мајмунов реј*, *слонов реј*, *слонново уво* итд.). У питању је лексичка метафора по којој се именовање неког појма објашњава асоцијативном везом која се успоставља између појма који треба именовати (у нашем случају симбол @) с неким другим појмом који има засебан назив (у овом случају најчешће зооним). То је уобичајен и раширен лексички механизам по коме лексема са основним значењем животиње може означавати и неки предмет или појам, нпр. *зебра* (пешачки прелаз), *козлић* (гимнастичарска справа), *љајка* (кљешта) и сл. Тако настају сликовити метафорични називи који се заснивају на физичким сличностима између два појма, где се структура или слика једног домена пресликава у структуру и слику другог домена да би се потоњи боље разумео и именовано.

Називи симбола @ у различитим светским језицима ³		
Језик	Назив	Превод
африканс	<i>aapstert</i>	мали мајмун
јерменски	<i>shnik</i>	штене
белоруски	<i>сьлімак</i>	пуж, спирала
бугарски	<i>кљомба</i>	лоше написано а
	<i>мајмунско а</i>	мајмунско а

³ Треба узети у обзир да је у већини ових језика (као нпр. у кинеском, холандском, француском, немачком, италијанском, норвешком, румунском, шведском, украјинском) најчешће у званичној употреби назив „ат” (ет).

кинески	<i>quan A</i>	заокружено а
	<i>hua A</i>	чипкасто а
	<i>xiao laoshu</i>	мали миш
чешки	<i>zavináč</i>	рибља ролница
словачки		
дански	<i>snabel-a</i>	слонова сурла
холандски	<i>apenstaartje</i>	мајмунов реп
фински	<i>kissanhäntä</i>	мачји реп
француски	<i>arobase</i>	ароба
немачки	<i>Klammeraffe</i>	мајмун-паук
грчки	<i>παπάκι (papaki)</i>	паче, гушче
хебрејски	<i>שטרודל (shtrudel)</i>	штрудла
мађарски	<i>kukac</i>	црв
италијански	<i>chiocciola</i>	пуж
корејски	<i>golbaeng-i</i>	баи-топ шкољка
норвешки	<i>krøllalfa</i>	закривљена алфа
пољски	<i>malpa</i>	мајмун
португалски	<i>arroba</i>	ароба
румунски	<i>Coadă de maimuță</i>	мајмунов реп
руски	<i>собака</i>	пас
словеначки	<i>afna</i>	
шпански	<i>arroba</i>	ароба
српски	мајмун, мајмунче, мајмунско а, манки, манки а, слонче, слоновска сурла, слоново уво, свињско уво, мала патка, вирић, бурек, лудо а, а у кружићу, оно а, онај знак	
шведски	<i>snabela</i>	слонова сурла
украјински	<i>павлик</i>	пуж
	<i>вухо</i>	уво
	<i>їесик</i>	мали пас
вијетнамски	<i>còng</i>	савијено а
	<i>móc</i>	а са куком

Из свега наведеног види се да је начин именовања симбола @ у различитим светским језицима разноврстан и неуједначен. Углавном се заснива на метафоричним, сликовитим везама које се уочавају између неког представника животињске врсте и симбола @. Већина тих назива потиче из разговорног, колоквијалног и жаргонског регистра, показујући изузетну језичку креативност у способности уочавања веза између ствари и појава из природе са апстрактним терминима, а као најчесталији назив у различитим језицима показао се англицизам „at”.

■
Иван Неџришорац

ЕКАВИЦА И ИЈЕКАВИЦА: ДВА КРИЛА ИСТИХ ПЛУЋА

Поводом ијекавског издања Матичиног *Правоиџса срѣскоѡа језика* (Матица српска, Нови Сад 2014) могли бисмо расправљати о неколико крупних проблема српске језичке праксе. Ипак, пре свега би ваљало да искажемо нашу вољу и одлучност да Срби са обе стране Дрине заједнички, договорно обављају своје послове, а у том склопу и да воде промишљену, научно утемељену и реално оствариву језичку политику. Та и таква политика морала би да се води на целини српског језичког простора, а требало би да буде последица наше љубави и жеље да свој језик негујемо са пуном посвећеношћу и са свешћу да се у њему, у језику, налази једно од најважнијих упоришта нашег националног бића и нашег опстанка. У Матици српској је таква свест о важности језика за судбину српскога народа одувек постојала, а већ преко пола века наша установа јесте централно место где се питања стандардизације језика и израде свих неопходних инструмената језичке политике решавају са највишом компетентношћу и научном утемељеношћу.

О томе зашто је потребно да негујемо српску ијекавицу верујем да овде, у Матици српској, можда и не би требало посебно расправљати. Неговање ијекавице био је Матичин задатак и у времену када се веровало у српско-хрватско језичко јединство, па како онда то не би било обавеза и за нас данашње, који бисмо морали јасно дефинисати шта све сачињава српски језички простор и како тај простор ваља уредити и неговати. Ијекавица је првенствено српско наречје, па тек онда може бити и нечије друго. Отуда она мора остати брига свих нас, нас којима је стало до целовитости српског језичког простора и до неговања целокупне српске језичке баштине.

Уколико ми не бисмо показали довољно бриге о српској ијекавици, то би значило да је ми препуштамо неке друге ко би био вољан да је негује. Нико нас, међутим, није овластио да се тако неодговорно односимо према једном од два средишња српска наречја и према једном важном сегменту српског језичког наслеђа. Нико нас није овластио да све оно што су наши преци домаћински неговали и сабирали ми сада крчмимо као неодговорни, блудни синови. Уколико иједан део српског језичког наслеђа препустимо неке друге, тај други ће с правом помислити да може слободно посезати за српском језичком баштином како му се прохте. Уосталом, већ је довољно то што се у простор српског језика непрестано усељавају некакви нови, измишљени називи са новом стандардолешком страшћу и са

заносима рушења старих језичких домова и огњишта. Богатство и ширина језичке баштине, али често и неопрезност и неодговорност у погледу неговања те баштине, то су одлике које можемо препознати у дугом току историје српског стандардног језика и изградње српске националне самосвести. Исправити погрешке које су начињене и не починити нове погрешке, то је минимум циљева који би се морао постићи у овим временима препуним искушења и опасности.

Да се ми, Срби, одрекнемо ијекавице, то би наши дежурни непријатељи једва дочекали. Тиме бисмо ми починили управо оно што је у корист наше штете и у корист оних који на нашој штети активно раде. Довољно је само да констатујемо како запостављањем ијекавице и одрицањем од ње легитимни наследници читаве ијекавске традиције постали би управо они који кидају српску језичку целовитост и тим кидањем јачају некакву своју језичку посебност. Како бисмо ми бранили све оне писце, па и територије на којима се говори српска ијекавица, уколико нисмо у стању да негујемо ијекавско наречје као саставни, активни део српске језичке праксе? Ијекавицу морамо бранити јер је управо ијекавски српски живаљ најизразитије изложен геноциду и етничком чишћењу, те насилној и добровољној асимилацији, а све то са идејом протагониста тога злочина да се сви који говоре српски и пишу ћирилицом, временом, елиминишу са простора на којима живе. Истовремено, њихова основна геноцидна идеја је да треба српску ијекавицу у потпуности присвојити, преименовати и, инсистирањем на диференцијалним чиниоцима, стандардизовати на понешто другачији начин, а тиме би они прибавили накнадна оправдања за почињени злочин који би, тако, остао готово непримећен. Таквим жељама српских непријатеља не смемо излазити у сусрет и помагати им сопственом неспретношћу и небудношћу: ако на злочин жртва пристаје, онда је лако бранити тезу да ту злочина и нема.

Сви добро знамо да је у српској култури било предлога да се ијекавица потисне у корист екавице, а тај се предлог аргументовао потребом да се, што је могуће више, обави унификација српског језика. Такав предлог је, по свему судећи, био пре свега последица страха пред будућим, могућим расколима заснованим на демонској потреби и проклетству малих разлика. Ипак, уклањање тих разлика унутар српскога језика имало би много више негативних него позитивних последица, а то би традиционалним, вазда будним непријатељима Срба само помогло да и даље обављају свој посао. Коначно, постојаност ијекавице на просторима где се она говори довољно јасно поручује да је идеја о преласку Срба на екавицу практично неспроводива.

Овој констатацији треба додати још нешто. Уколико као народ не умемо да живимо са таквим, искрено речено невеликим, екавско-ијекавским осо-

беностима, онда тиме исказујемо свеукупну неспособност да живимо у миру са лепотом разлика и са сложенешћу која одликује како наш језик тако и наше национално биће. Неизграђеност умећа да се ускладе и око централне идеје националног идентитета окупе многе наше различитости може имати веома непријатну, високу цену. Зато би сваки покушај осмишљавања идеје националног идентитета морао рачунати са умећем вештог укључивања многих специфичности које се дају објединити основном идејом.

Шта нам, дакле, ваља чинити? Пре свега неопходно је да српски језички стандард негујемо на целом простору његовог важења: у том смислу драгоцена је подршка коју Матица добија од Републике Српске, те од њеног Представништва у Србији. Сад кад је ијекавска верзија *Правоиуса срјско-џа језика* изашла, требало би све учинити да овај приручник допре до свих потенцијалних корисника – на факултетима и школама, у лекторским службама штампаних и електронских медија, у министарствима и државним службама, на свим местима на којима се може допринети неговању српскога језика. Као и у осталим деловима српског језичког простора, и у Републици Српској тек треба да изградимо успешну и ефикасну језичку политику која ће допринети очувању нашег језичког идентитета, одбрани ћирилице и позитивног односа према изражајним потенцијалима српског језика.

Због свега тога, ијекавицу ваља систематски неговати у духу целовите српске језичке политике. Уколико изградимо чврст и јединствен српски стандард на целом нашем језичком простору, тада би екавско-ијекавске разлике биле сасвим ситан чинилац који не би требало да поприма неке забрињавајуће размере. Али од те стрепње још је важнија чињеница да у лепоти и изражајним могућностима српске ијекавице, исто колико и српске екавице, треба искрено да уживамо. За тако нешто довољно разлога пружа највећи део наших народних песама, класични превод Светога писма, Вук, Његош, Љубиша, Марко Миљанов, Шантић, Матавуљ, Ћипико, Кочић, млади Дучић и млади Андрић, Скендер Куленовић, Меша Селимовић, Ћопић, Десница, Михајло Лалић и многи други. Кључни разлог зашто ијекавицу треба неговати јесте управо то: да се и тај изражајни потенцијал српског језика и даље сачува, те да сваки језички компетентни Србин у свом слуху сачува осећање за лепоту оба наречја, како екавице тако и ијекавице. Само заједништво та два плућна крила омогућила би да српски народ језички дише пуном снагом и да ту снагу не осећа као сметњу за самога себе. Тај снажни дах може бити само извор националног здравља и стваралачке енергије.

Очување српске ијекавице намеће нам се, стога, као императив. Сачувати ијекавицу, то истовремено значи сачувати динарски тип културе и српство у Босни, Херцеговини, Хрватској, Црној Гори; сачувати екавицу, то значи сачувати косовски, моравски, шумадијски и војвођански тип културе, те

српство на тим просторима. Неки би волели да се српски народ сведе само на Србију и само на екавицу, али таквим намерама не треба да припомажемо. Истина је, може се дисати и једним плућним крилом, али се тај живот све више своди на пуко преживљавање. Тек кад продишемо пуним плућима, можемо мислити чисто, делати снажно и запевати лепо. Зато сачувајмо оба плућна крила нашег језика! Сачувајмо ијекавицу, јер ако то сада не учинимо, сутра нећемо имати снаге да сачувамо чак ни екавицу, буде ли неко, уз подршку светских моћника, усхтео да је преузме! Не будемо ли као народ умели мудро да јачамо, неминовно ћемо нестати и пропадати!

Тренутак окупљања око одбране српске ијекавице значајан је не само са становишта практичних активности које овакви договори омогућују него је значајан и у симболичком смислу. Заједничким деловањем ми јавно показујемо како у сфери језичке политике, као једном важном сегменту у области културе и науке, почињемо послове да водимо онако како треба: на највишем научном нивоу, са потпуном друштвеном одговорношћу и уз заједничко становиште које заступају како научне установе тако и државне структуре и политичке заједнице. Ако смо сагласни око оваквих начела, имало би много тога да се у једном дугом процесу практично обави, да се много корисних ствари уради и изгради. За почетак је само довољно да у глави све разјаснимо и да утврдимо шта нам ваља чинити! То што се Србија и Српска удружују око питања привредног, политичког, просветног, научног и културног развоја, то нас све охрабрује и буди наду у будућност. Отуда нека је хвала свима онима који, својом државотворном свешћу, одговорношћу и енергијом, на таквом развоју догађаја активно раде! Због свега онога што је у историји креативно учинио, српски народ има и мора имати право на будућност!

(Реч на представљању ијекавске верзије *Правойиса српскога језика* у Матици српској 10. септембра 2014. године)

ПОПУЛАРИСАЊЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

1.

Говори се, често без конкретне аргументације, да нам је језик у кризи, а притом се више мисли на политичка раслојавања српског (српскохрватског) језика, на потискивање ћирилице у јавној (понекад и службеној) употреби, а мање на његову комуникативну и сазнајну функционалност. (С овим у вези је и питање недостатка лекторске и коректорске службе у новинама, електронским медијима, издавачким кућама, *што за последицу има превелику демократијичност, да не кажемо анархију и суицијандарну употребу језика у медијима, најосећокшоу емисијама и таблоидима*, али све то, *ојет*, задире у транзициона социолошка стања нације и незавидан економски положај становништва.) Одговор на питање да ли нам је књижевни језик запуштен, добићемо ако покажемо шта он има на стручном и научном пољу, тј. има ли квалитетне граматике, правопис, речнике. Ако има одговарајуће језичке приручнике, од школских и универзитетских до општих (научно-популарних) намењених најширем кругу говорника – онда не треба говорити о угрожености језика. Такви приручници ће омогућити да се правилна употреба књижевног језика савлада кроз образовање, у основним и средњим школама – где се језик и граматика иницијално и темељно усваја. Остало је ствар примене тог знања у општој култури.

Побољшању језичке културе данас посебно доприносе новинске језичке рубрике (*Политика*, *НИН*), језичке трибине (Коларчев универзитет), али и различите језичке поуке које се објављују у часописима (нпр. *Наш језик*) или у облику посебних целовитих нормативних приручника намењених различитој узрасној публици.

Годинама уназад појављивали су се различити приручници који су доприносили неговању опште *језичке културе*. Ако издвојимо званичне *правилнице* (српскохрватски Матичин из 1960, и српски Матичин са два-три дорађена и допуњена издања – 1993, 2002, 2010) који по својој природи креирају нормативна „правила и њихове основе”, дакле, дају теоријске основе и примену тих основа (у правописном речнику) – остали приручници језичке културе, са неколико изузетака, имају превасходно практичну намену. Престижне српске граматике, универзитетске и школске – Стевановићева и Станојчића–Поповића, имају уграђене и нормативне аспекте, а послужиле су као претежна база за она правописна решења која се тичу граматичке стандардности. Њима се одскора придружује *Нормативна граматика српског*

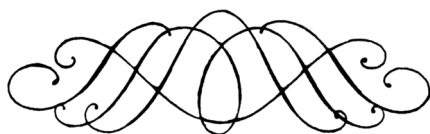
језика (2013) Пипера и Клајна која, поред примене модерних лингвистичких теорија и одступања од класичних граматичких анализа, прескриптивност има експлицитно у наслову. Кад је реч о неговању језичке културе, значајну улогу за нормативистику имао је и *Српски језички приручник* (два издања, 1991. и 2004) групе аутора (Ивић, Клајн, Пешикан, Брборић). Иван Клајн са више књига (*Речник језичких недоумица*, *Стиранјушице смисла* и др.) и Милан Шипка (*Култура говора*, *Приче о речима* и др.) у различито профилисаним текстовима континуирано су се бавили питањима језичке и говорне културе. Више година XX и почетком XXI века бригу о језику, са великом енергијом и стручно врло поуздано, водили су у индивидуалним приручницима или заједнички (*Слово о језику*, 1996, 2002) Е. Фекете, Д. Ђупић и Б. Терзић. Међу компетентне ауторе који се поред других лингвистичких области из србистике баве и културом употребе језика, ових година наметнула се Рада Стијовић (текстовима у *Полијици* и двама књигама: *Српски језик – норма и њакса* и *Језички савезник*). Без намере да дајемо исцрпан преглед радова, напоменућемо још да је библиографија из ове области далеко богатија. У издавачкој продукцији, „Прометеј” из Новог Сада доприноси популаризацији језичке културе објављујући (у препознатљивој модрој боји) дела више различитих аутора (Клајн, Шипка, Телебак и др.) који се баве, на различите начине, питањима језичке културе – у ужем или ширем смислу.

2.

За ову прилику издвајамо књигу Виолете Бабић *365 језичких цртица ...* чији је наслов циљано допуњен речима „за све оне који желе да говоре и пишу исправно”. Дакле, реч је о нормативном приручнику намењеном најширој читалачкој публици, али по опреми издавача, већ увелико профилираног „Креативног центра”, по дизајну и илустрацијама те укупној вишебојној техничкој опремљености, *Језичке цртице* ће се посебно свидети школској популацији. (Ауторка ове занимљиве књиге је иначе дуго година била технички уредник великог Речника САНУ, вероватно у целокупном издаваштву за штампање најкомпликованијег дела, али и цењени лектор и редактор у „Креативном центру”, па у њену компетентност не треба сумњати.) Особеност *365 језичких цртица ...* је између осталог и у томе што насловом сугеришу усвајање једне поуке дневно за 365 дана у години, датумски од 1. јануара (Нова година) до 31. децембра. Учење и савладавање правописних правила, која су иначе често у граматикама и правопису тако представљена да су недовољно пријемчива за памћење, олакшава то што се овде правилно решење нуди кроз (често) духовит разговорни дискурс, који се обично води у кући, у школи, на улици, у продавници и другде.

Књига обухвата разноврсне правописне садржаје, актуелне примере свакодневне употребе језика – од великог слова (називи улица, тргова, рејона, празника, места итд.), спојеног и одвојеног писања речи (негације, поздрави, изрази, речце и др.), граматичког облика речи (компаративи, гл. кретања и мировања, гл. требати, им. на -лац у падежима, заменице итд.), гласовних промена и алтернација (подшишати, Миличин, Београђанки, доведен, камион и др.) до транскрипције страних речи (Диселдорф, бибиситерка, инфаркт, вакуум и сл.) и више различитих синтаксичких обрта и израза. Свако правописно питање има свој наслов из кога се може закључити о чему је реч. Нпр.: *Јеси кући*, *Врџимо услужно ѿчење јаџњейџине*, *Дали несмеш или не ћеџ*, *Немањџска кулџура и ѿлемиџски морал*, *Ниџџа ми не хвали*, *Наџе речи ѿореклом из немачкоџ*, *Теџки ѿренуџџи*, *Обуџи џиџеле*, *ѿа да ѿоџемо*, итд. Ови наслови нису дати у облику садржаја, њега замењује Индекс речи датих у правилно употребљеном облику на крају књиге.

Уверени смо да ће *365 језичких џрџиџа* Виолете Бабић посебно добро послужити наставницима у школама, а напосе у новинарству и електронским медијима. Књига (16 см) се може носити у џепу одн. женској или мушкој ташни, али и у џачком руксачићу.

Б

ЈЕЗИЧКЕ НЕДОУМИЦЕ

Мно̀го њу̀ша сам чула да се каже „Бо̀гом дано”. Зар је њо ис̀правно? Ако јес̀ше, како је до̀шло до њо̀га да се овако з̀овори и ш̀иша њо њачно значи?

*Из з̀рује Свако̀ дана њо једно њравило
из језика са ин̀шернѐша*

Конструкција „То (тако) ми је Богом дано (дато)” у преводу на савремени српски језик гласила би „То (тако) ми је од Бога дано” или „То (тако) ми је Бог дао”. Слична је: „Нек ти је Богом просто” (тј. „од Бога просто” или „Нека ти Бог опрости”).

Овај тип тзв. субјекатског инструментала у пасивним конструкцијама (дакле, вршилац радње је у инструменталу) јесте стара словенска па и индоевропска категорија, која је из српског језика нестала још у средњем веку. Остала је у устаљеним фразама. Заменила га је у неким случајевима аблативна конструкција с предлогом *од*: Богом дано – од Бога дано (дато), а чува се и у случајевима када субјекат није биће, тј. када су инструменталом обележене било какве друге појаве сем бића: „Измучен је глађу и немаштином”.

У другим словенским језицима чува се и данас: „Я знаю, ты мне *послан богом*, / До гроба ты хранитель мой” – пише Татјана Оњегину у познатом Пушкиновом роману у стиху *Евџеније Оњегин*.

Р. С.

Прочит̀шао сам недавно у новинама реченицу: „Рас̀писан је конкурс на нивоу з̀рада за дозволе њос̀тављања киосака”. Пиш̀ам се како з̀ласи з̀ениш̀ив множине ње именице. Киоска најверова̀није, а не киосака, како с̀јално њише њо новинама.

Синица Драг̀ић, Бео̀град

Генитив множине именице *киоск* треба да гласи *киоска*. Овде је реч о именицама, позајмљеницама из страних језика (обично класичних, али и

других, попут именице *киоск*, која нам је дошла преко француског) чија основа се завршава на сугласничку групу.

Правило каже да се у сугласничке групе које садрже *с* или *з* не умеће непостојано *а*, а генитивни наставак је *-а*, које је дуго: *линџвисџа*, *обелиска*, *анекса*, *реверса*, *индекса*, *имџулса*, *аџенса*, *ресурса*; *Пелазџа*, *оџрозда* итд. Тако је, дакле, и *киоска*.

Постоји уз ове и низ других сугласничких група у које се не умеће непостојано *-а*, нарочито међу новијим позајмљеницама, мада се често ради о групама које не постоје у домаћим речима: *офсајда*, *килобајџа*, *миџинџа*, *џоџинџа*, *конџерна*, *весџерна*, *каџаџулиџа*. Групе са *џ* понекад се раздвајају: *докџоранд* – *докџоранада* и *маџисџранд* – *маџисџранада*, али већином остају нераздвојене: *смараџда*, *џеџарда*, *викенда*, *сиџандарда*, *сиџуарда*, *рекорда*, *аџсурда*.

Слично је са сугласничким групама које садрже *џ*: *џоџурџа*, *џлаџворџа*, *раџорџа*, *Коџџа*, али: *реџеџаџа*, *ексџераџа*.

Када су старе позајмљенице у питању, нарочито оне из класичних језика, сугласничке групе се у генитиву по правилу раздвајају. То се готово редовно односи на групе *нџ* и *кџ*: *елеменџа*, *џроџесџанаџа*, *медикаменџа*, *лавирџинаџа*, *џродукаџа* итд., уз понеки изузетак: *виконџа*, *ремонџа*, *дирекџа* и *индирекџа*.

Ове именице често и у номинативу једине задржавају сугласничке групе, с тим што је понегде могуће двојство. У савременом српском стандарду једино су обични облици: *инсекџ*, *џросекџ*, *конџиненџ*, као и *клиџенџ*, *азиланџ*, *брилиџанџ*, *диџаманџ*, *маниџуланџ*, *секунданџ*, *сонанџ*, *консонанџ*, *форманџ* итд. Међутим, несумњиву превагу имају *акџенаџ*, *диџалекаџ*, *факаџ* над спорадичним облицима *акџенџ*, *диџалекџ*, *факаџ*, а равноправно се употребљавају *ефекаџ* и *ефекџ*, *афекаџ* и *афекџ*, *докуменџ* и *докуменџ*, *џерфекаџ* и *џерфекџ*, *џројекаџ* и *џројекџ*, *џаленаџ* (*џаленџ*), *џроценџ* и *џроценџ*.

Р. С.

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

СТРУНА

1
Мукло то нечуј неки
у мени случи.

Прснув занемела
смрћу да гласа струна.

2
И меда или жучи
чаша ли ова пуна,
бол ме, –

до дна искапим,
мрем неизречјем
у реч.

3
Не мене, не мене,
брата то
у незнању мог
муклије тим
потаја ова мучи.

4
И знам, и знам,
срце где куца,
од злата или тучи
немо у њему распиње се Бог.

Плакало ил' певало
трнова за уздарје
плете му се у потаји круна.

5
Мукло то нечуј неки
у мени случи.

Прснув занемела
смрћу да гласа струна.

Момчило Настасијевић